

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Ηπειρώτες έμποροι στην Ιταλία κατά το 18ο αιώνα (Νέα αρχειακά στοιχεία)

Ελένη Γιαννακοπούλου

doi: [10.12681/er.209](https://doi.org/10.12681/er.209)

To cite this article:

Γιαννακοπούλου Ε. (1997). Ηπειρώτες έμποροι στην Ιταλία κατά το 18ο αιώνα (Νέα αρχειακά στοιχεία). *The Gleaner*, 21, 143-175. <https://doi.org/10.12681/er.209>

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΕΜΠΟΡΟΙ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 18ο ΑΙΩΝΑ (Νέα ἀρχειακά στοιχεία)

ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ καὶ πρακτικὲς τῶν Ἑπειρωτῶν (1700-1821) συνιστοῦν πολυσύνθετο φαινόμενο, ποὺ μέχρι σήμερα ἔχει ἀποσπασματικὰ ἐρευνηθεῖ. Ἀπὸ τὰ ὀδοιπορικὰ τῶν περιηγητῶν,¹ τίς μέχρι τώρα ἐκδεδομένες πηγές² καὶ τίς ἐπὶ μέρους ἐρευνητικὲς ἐργασίες³ μπορεῖ νὰ σκιαγραφῆσει κανεὶς τὴ γεωγραφία τοῦ ἡπειρωτικοῦ

1. F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie... pendant les années 1788, 1799, 1800, 1801*, Paris 1805, τ. 3, σ. 42, 182. Xavier Scrofani, *Voyage en Grèce, fait en 1794 et 1795*, traduit de l'Italien par J. P. C. Branvillain, Paris-Strasbourg 1801, τ. 2, σ. 19 κ.έ. André Grasset Saint-Sauveur, *Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les îles et possessions ci-devant vénitiennes du Levant*, Paris 1810, τ. 2, σ. 249-292. J. P. Bellaire, *Précis des opérations générales de la Division française du Levant*, Paris 1805, σ. 135-146, 191-215, 394-428, 471-479. J. C. Hobhouse, *A journey through Albania and other provinces of Turkey in Europe and Asia during the years 1809 and 1810*, London 1813, σ. 71-73. H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia... during the years 1812 and 1813*, London 1815, σ. 148-150. Th.-Sm. Hughes, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, London 1830, τ. 1, σ. 378-492. W. Martin Leake, *Travels in Northern Greece*, τ. I, σ. 1-416, τ. IV, σ. 45-257, 546-551.

2. Κ. Μέρτζιου, «Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας», *Σκουφᾶς* 1 (1955-1958) 1-8, 153-160, 238-247, 268-275, 308-314, 364-366, 397-401, 2 (1958-1962) 12-16, 47-50, 90-93, 123-127, 207-210, 265-268, 322-325, 3 (1962-1967) 25-28, 79-83, 141-145, 201-204, 250-252, 295-298, 340-343, 413-417, 4 (1968-1975) 217-223, 388-402, 484-487. Τοῦ ἴδιου, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», *HX* 11 (1936) 1-352 (ὀλόκληρος ὁ τόμος). Τοῦ ἴδιου, «Μικρὸς Ἑλληνομνημῶν», *HX* 8 (1959) 295-307. Σ. Κουγέα, «Τὸ ἡπειρωτικὸν ἀρχεῖον Ἰωάννου Στάρου», *HX* 14 (1939) 1-349 (ὀλόκληρος ὁ τόμος). Σ. Μάξιμου, *Ἡ αἰγὴ τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ, Τουρκοκρατία (1685-1789)*, Ἀθήνα (ἔκδ. 3η) 1973. Σ. Βόρειου (Σ. Μάξιμου), *Τὸ ἐλληνικὸ ἐμπορικὸ ναυτικὸ κατὰ τὸ XVIII αἰῶνα*, Ἀθήνα 1940.

3. Γ. Σιορόνα, *Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας (1702-1780)* (διδ. διατριβή), Ἰωάννινα 1981, σ. 275-289. Γ. Παπαγεωργίου, *Οἱ συντεχνίες στὰ Γιάννενα κατὰ τὸν 19ο καὶ τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα* (ἀρχές τοῦ 19οῦ ὡς τὸ 1912) (διδ. διατριβή),

έμπορίου, πού με επίκεντρο τὰ Γιάννενα ἐξακτινώνεται στὰ μεγαλύτερα ἐμπορικά κέντρα τῆς Εὐρώπης: Λιψία, Βιέννη, Μόσχα, Βουδαπέστη, Τεργέστη, Βενετία.

Ἡ παρούσα ἀνακοίνωση ἔχει ὡς στόχο νὰ παρουσιάσει μερικές ὄψεις ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων Ἡπειρωτῶν στὴν Ἰταλία σὲ περιοχές μακρὰν τῆς σκιάς τῆς Βενετίας. Στηρίζεται σὲ ἀνέκδοτο ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ πὺ προέρχεται: (1) ἀπὸ τὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Γαλλίας (σειρά: Affaires Etrangères, B1 CCC)⁴ ἀλληλογραφία τῶν Γάλλων προξένων πὺ ἐδρεύουν στὸ Λιβόρνο καὶ τὴ Γένοβα μὲ τις γαλλικὲς ἀρχές, (2) ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Νεάπολης, σειρά Affari Esteri.⁵ Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα στοιχεῖα τῶν παραπάνω σειρῶν διασταυρώνονται ἀπὸ ἐκδεδομένες ἀρχεῖακὲς πηγές (βενετικὰ ἀρχεῖα, ἀρχεῖο Ἰωάννου Σταύρου, ἀρχεῖο Γ. Δουρούτη, γαλλικὰ ἀρχεῖα).⁶

Τὸ ἐν λόγῳ ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπισημάνουμε μερικοὺς ἄγνωστους ἐμπορικοὺς οἴκους Ἡπειρωτῶν στὴν Ἰταλία καὶ νὰ ἰχνηλατήσουμε τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ δυναμικὴ τους. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ δραστηριότητες ἐμπόρων πὺ διαμένουν στὸ Λιβόρνο, τὸν Κάδικα (Cadix), τὴν Μπαρλέττα (Πούγια) ἢ μετακινοῦνται μέσω αὐτῶν τῶν πό-

⁴Ιωάννινα 1982, σ. 24-74. Τοῦ ἴδιου, «Τὰ "πιστοποιητικὰ προέλευσης ἐμπορευμάτων", ὡς πηγὴ τῆς οικονομικῆς ἱστορίας τοῦ Πασαλικίου Ἰωαννίνων (1811-1814)», *Δωδώνη* 14 (1985) 151-174. Τοῦ ἴδιου, «Μαρτυρίες γιὰ τις δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν ἐμπόρων (τέλη 18ου αἰ. - 1821). Μὲ βάση τὸ Ἀρχεῖο Γ. Δουρούτη», *HX* 30 (1992) 171-189. Ἐλ. Γιαννακοπούλου, *Γαλλοελληνικὴ ἐκμετάλλευση δασῶν, ἓνα ἐμπόριο μὲ προεκτάσεις* (διδ. διατριβή), Ἀθήνα (ἔκδ. β', Σαρ. Κληρδ. ἀρ. 56) 1987. Τῆς ἴδιας, *La région de la Grèce de l'Ouest aux XVe et XVIe siècles*, Paris (DEA présenté à l'Université Paris I Sorbonne 1983). Τῆς ἴδιας, «Ὁψεις τῆς οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς στὴν Ἡπειρο στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα: Ἐνα γαλλικὸ ὑπόμνημα», *HX* 28 (1986-1987) 50-70. Τῆς ἴδιας, «Ἡ Ἄρτα ἐπίκεντρο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ξένων κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰώνα» (ἀνακοίνωση στὸ Διεθνὲς Συμπόσιο «Μάξιμος Γραικός, ὁ Φωτιστὴς τῶν Ρώσων», Ἄρτα, Ὀκτ. 1988), *Μνημοσύνη* 12 (1991-1993) 307-325. Βλ. καὶ τοὺς συλλογικοὺς τόμους *Ἡπειρος, Κοινωνία, Οἰκονομία 15ος-20ός αἰ.* (Διεθνὲς Συνέδριο, Γιάννενα 4-7 Σεπτεμβρίου 1983), Γιάννινα 1987 καὶ *Ἱστορία τῆς Πρέβεζας* (Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο, Πρέβεζα 22-24 Σεπτεμβρίου 1989), Πρέβεζα 1993.

4. A(rchives) du M(inistère) des A(ffaires) E(trangères) de F(rance) A(rchives) D(iplomatiques). Correspondance C(onsulaire) et C(ommerciaire), τ. 91, Gènes (1793-1795).

5. A(rchivio) di S(tato) di N(apoli), σειρά Affari Esteri, τ. 2678 καὶ 2679.

6. Σ. Κουγέα, «Τὸ Ἀρχεῖο Σταύρου», *HX* 14 (1939) 10 καὶ 146-191. Παπαγεωργίου, «Μαρτυρίες γιὰ τις δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν (ἀρχ. Δουρούτη)», ὅ.π., σ. 171-189.

λεων, καθὼς καὶ ἄλλων ἐγκατεστημένων στὴ Νεάπολη τὴν ἴδια ἐποχὴ.

Οἱ ἄξονες τῆς μελέτης ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν. Ἐρευνῶνται ἀρχικὰ οἱ ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῶν Ἡπειρωτῶν στὴ Νεάπολη, τῶν ὁποίων ἡ παρουσία προηγεῖται καὶ χρονολογικὰ (1715 καὶ ἐξῆς), καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ παρουσίαση τῶν στοιχείων γιὰ τὶς ἄλλες ἐμπορικὲς ομάδες στὴν Μπαρλέττα (Πούγια), τὸ Λιβόρνο καὶ τὸν Κάδικα τῆς Ἰσπανίας (β' μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα). Μέσω τοῦ ἑλλιποῦς καὶ ἀποσπασματικοῦ αὐτοῦ ὕλικου φαίνεται δυνατὴ κάποια ἀπόπειρα γιὰ θεώρηση τῶν realia σὲ δεύτερο ἐπίπεδο.

1. Ἡπειρωτὲς ἔμποροι στὴ Νεάπολη

Ἡ ἐλληνικὴ παροικία τῆς Νεαπόλεως (15ος-19ος αἰ.) —θέμα ποῦ ἐπανειλημμένα ἔχει ἀπασχολήσει τὴν ἔρευνα⁷— συγκροτεῖται κατὰ τὸ 15ο αἰώνα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσος τῆς Ἀραγωνίας προστάτευε, ὡς γνωστὸ, τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ εἶχε προσκαλέσει στὴν αὐλὴ του τὸν Κ. Λάσκαρη. Ἡ Νεάπολη δέχεται κατὰ τὸ 16ο αἰώνα Ἑλληνες ἐποίκους ἀπὸ τὴ Μεθώνη, Κορώνη καὶ Πάτρα, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ παλαιὸ καταστατικὸ τῆς ἀδελφότητος τῶν Ἑλλήνων (1581), ἐνῶ μαζικὸς ἐποικισμὸς Μανιατῶν μαρτυρεῖται τὸ 17ο αἰώνα. Στους κόλπους τῆς παροικίας συγκαταλέγονται ἔμποροι καὶ ναυτικοί, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, ποῦ χάρις στίς ἐπιχορηγήσεις τοῦ Καρόλου Ε' ἐπιδίδονται στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες καὶ ἀνέρχονται στίς τάξεις τῆς στρατιωτικῆς καὶ πνευματικῆς ἱεραρχίας. Μέσω τῆς παροικίας διευκολύνονται οἱ μετακινήσεις ἐμπόρων, ναυτικῶν, στρατιωτῶν πρὸς τὸ Παλέρμο καὶ τὴ Μεσσήνη.⁸

7. D. Ambrasi, «In margine all'immigrazione greca nell'Italia meridionale nei secoli XV e XVI. La comunità greca a Napoli e la sua chiesa», *Asprenas* 8 (1961) 156-185. I. K. Hassiotis, «La comunità greca di Napoli e i moti insurrezionali nella penisola balcanica meridionale durante la seconda metà del XVI secolo», *Balkan Studies* 10 (1969) 279-288. Τοῦ ἴδιου, «Sull'organizzazione, incorporazione sociale e ideologica dei Greci a Napoli (dal XV alla metà del XIX secolo)», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (1981) 411-452. Const. Nicas, «La chiesa e confraternità dei SS Pietro e Paolo dei Greci di Napoli» (XVI Internationaler Byzantinistenkongress), *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/6 (Wien 1982) 43-50. V. Giura, «La Comunità greca di Napoli (1534-1861)», *Klio* 17 (1982) 524-560, ἔπον καὶ πλουσιότερη σχετικὴ βιβλιογραφία.

8. I. K. Hassiotis, «Sull'organizzazione delli Greci a Napoli», *ἔ.π.*, σ. 412-425. Nikas, «La chiesa e confraternità, ... dei Greci di Napoli», *ἔ.π.*, σ. 43-47.

Ἡ ἰσπανικὴ παρουσία στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἰδιαιτέρως αἰσθητὴ μὲ τις ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ σικελικοῦ καὶ τοῦ ναπολιτάνικου στόλου στὸ Αἰγαῖο καὶ τὸ Κρητικὸ πέλαγος κατὰ τοὺς πολέμους τῆς Sacra Lege, ἀπειλοῦσε τὴν πολιτικὴ ὑφesiς ἐναντι τῶν Ὀθωμανῶν ποὺ ἀκολουθοῦσε ἡ Βενετία. Πολέμιοι αὐτῆς τῆς πολιτικῆς δὲν ἦταν μόνο οἱ Ἴσπανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, τόσο τῶν τουρκοκρατούμενων, ὅσο καὶ τῶν βενετοκρατούμενων περιοχῶν.⁹ Ἡ λαϊκὴ πίστη καὶ οἱ λόγοι τῆς ἐποχῆς (Ἀρσένιος Μονεμβασίας (1464-1535), Μάρουλος Ταρχανιώτης, Ἰωάννης Ἀτζαγιώλης) ἤθελαν τὸν Κάρολο Ε' ὄργανο τῆς θεϊκῆς βούλησης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὅπως ἀργότερα τὸν Μέγα Πέτρο καὶ τὴν Αἰκατερίνη Β'. Ἡ ἴδια πίστη στὴ νικηφόρα συνδρομὴ τῶν ἰσπανικῶν ὅπλων εἶναι ἐκδηλη στὶς ἐξεγέρσεις τῶν Χειμαρριωτῶν ἐπὶ Φιλίππου Β'¹⁰ (1556-1598).

Ἡ Χειμάρρα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς γίνονται ὀρμητήριο στὶς ἀποστολὰς Ἰσπανῶν παρατηρητῶν καὶ κατασκοπῶν (Trompetti, Saeta (1566)), ἐνῶ ὁ Πέτρος Λάντζας μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ὑπηρετεῖ συστηματικὰ τὴν ἰσπανικὴ διεΐσδυση στὴν Ἠπειρο. Πληθυσμοὶ φυγαδεύονται πρὸς τὴ Νεάπολη, κυρίως ομάδες Βορειοηπειρωτῶν¹¹ μετὰ ἀπὸ ἀποτυχημένες ἐξεγέρσεις (ὅπως αὐτὴ τοῦ 1574 μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν πρόκριτο Ἀργυροκάστρου Ματθαῖο Παπαγιάννη καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδας Ἰωακείμ).¹²

1. Κ. Χασιώτη, «Ἕλληνικοὶ ἐποικισμοὶ στὸ βασίλειο τῆς Νεαπόλεως κατὰ τὸ 17ο αἶώνα», *Ἑλληνικά* 22 (1969) 116-146.

9. I. K. Chasioti, *Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Ἰσπανῶν, στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 21-22. Τοῦ ἴδιου, «Ἡ Κρήτη καὶ οἱ Ἴσπανοί», *Γ' Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο* (ἐν Ρεθύμνῳ 18-23 Σεπτεμβρίου 1971), Ἀθήνα 1974, τ. 2, σ. 344-347. Τοῦ ἴδιου, «Ἡ Πελοπόννησος στὸ πλαίσιο τῆς μεσογειακῆς πολιτικῆς τοῦ Καρόλου Ε'», *Β' Διεθνὲς Συνέδριο Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Πάτρα (3-8 Ἰουνίου 1980). (Δὲν ἔχει συμπεριληφθεῖ στὰ Πρακτικά.)

10. I. K. Hassiotis, «La comunità greca di Napoli...», *ὁ.π.*, σ. 281-287. Ἀπ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 3: *Τουρκοκρατία*, 1453-1669, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 264-267.

11. J. Floristàn, «Contactos de la Chimara con el reino de Napoles (s. XVI - com. XVII)», *HX* 30 (1992) 101-147, ὅπου καὶ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Πέτρο Λάντζα (1576), ποὺ εἶχε ὡς στόχο τὸ γιὰ τὸν τείχος στὸ Σοποτό. Ἰδιαιτέρως γιὰ τὸν Πέτρο Λάντζα βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, «Ὁ Κερκυραῖος Πέτρος Λάντζας», *Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἠπειροὺν εἰς μνήμην Χριστοῦ Σούλη*, Ἀθήνα 1956, σ. 103-118. Κ. Μέρτζιου, «Μία ἄγνωστος περιπέτεια τῆς Πάργας καὶ ὁ Κερκυραῖος Πέτρος Λάντζας», *HE* 9 (1960) 889-899.

12. I. K. Chasioti, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακείμ καὶ οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἠπειρο (1572-1576)», *Μακεδονικά* 6 (1965) 237-246.

Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Νεαπόλεως, παρὰ τὶς δυσχέρειες ποὺ ἀντιμετώπισε ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς κατὰ τὸ 17ο αἰώνα, βρίσκεται στὴν τροχιά τῆς δημογραφικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνθησης κατὰ τὸ 18ο αἰώνα.¹³ Ἄς σημειωθεῖ ὅτι καὶ τὸ Βασίλειο τῶν δύο Σικελιῶν τὸν ἴδιο αἰώνα τόσο κατὰ τὴν περίοδο τῶν Αὐστριακῶν (1719-1734), ὅσο καὶ ὑπὸ τοὺς Βουρβόνους ἀνασυγκροτεῖται πολιτικοοικονομικά¹⁴ μὲ συνέπεια τὴν ἐνθάρρυνση ἐμπορῶν καὶ μεταναστῶν. Συγκεκριμένα:

Ὁ Ἰφάντης Κάρολος τῆς Νεαπόλεως ἐφαρμόζει πολιτικὴ προσέλευσης πληθυσμῶν (μείωση φόρων, φιλοδωρήματα), ἐγγυᾶται τὴν προστασία ἀπὸ τοὺς πειρατὲς μὲ μεσολάβηση τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' τῆς Ἰσπανίας καὶ προσπαθεῖ ν' ἀναδειξοῦ τὴ Μεσσήνα σὲ ἐλεύθερο λιμάνι (1726). Παράλληλα ἐφαρμόζει προστατευτικὴ πολιτικὴ γιὰ τοὺς ἐτεροδόξους,¹⁵ ποὺ συστοιχεῖ μὲ τὰ γενικότερα μέτρα τῶν Ἀψβούργων (τοῦ Καρόλου Ζ', 1711-1740) γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς θρησκείας —πρόκειται γιὰ

13. Γιὰ τοὺς ὅρους ποὺ ἐπέβαλε ἡ καθολικὴ ἐκκλησία στοὺς ἱερεῖς τῶν ὀρθοδόξων καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τῶν περιορισμῶν στὸ ἐποικιστικὸ ρεῦμα βλ. Χασιώτη, «Ἑλληνικοὶ ἐποικισμοὶ στὸ Βασίλειο τῆς Νεαπόλεως», ὁ.π., σ. 141-145. Τοῦ ἴδιου, «Sull'organizzazione dei Greci a Napoli», ὁ.π., σ. 421-427. Βλ. καὶ παλαιότερα τὶς προσπάθειες τῶν καθολικῶν γιὰ τὴν ἀφομοίωση τῶν ὀρθοδόξων καὶ τὴν ἀντίσταση τῶν τελευταίων, Ζαχ. Τσιρπανλῆ, «Ἡ ἐκλογή μητροπολίτη Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀγκώνας (1543, 1548)», *Δωδώνη* 2 (1973) 68-76. Τοῦ ἴδιου, *Ἑλληνικὲς παροικίες καὶ ἐκκλησίες στὴν περιοχή τοῦ Ὀτραντο (16ος αἰ.)*. *Μαρτυρίες καὶ προβλήματα*, Πάτρα 1992, σ. 12-13, 36-45, 54-57. Γιὰ τὴ μαζικὴ μετακίνηση Ἑλλήνων στὸ Βασίλειο τῆς Νεαπόλεως κατὰ τὸ 18ο αἰώνα, κυρίως μετὰ τὸ 1737, Κ. Νίκα, «Οἱ Ἐπτανήσιοι στὴ Νεάπολη κατὰ τὸ 18ο καὶ 19ο αἰώνα καὶ ὁ Κεφαλλονίτης Δημ. Χωραφᾶς», *Ἱταλοελληνικά* (Rivista di cultura greco-moderna. Napoli Istituto Universitario Orientale) 3 (1990) 99-104.

14. R. Martini, «Le condizioni economiche di Messina durante il governo di Carlo VI d'Austria 1719-1734», *Archivio Storico Siciliano* 29 (1904) 1-33. Ἐμπεριστατωμένη μελέτη γιὰ τὸ Βασίλειο τῆς Νεαπόλεως ὑπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς: A. di Vittorio, *Gli Austriaci e il Regno di Napoli 1707-1734. Ideologica e politica di sviluppo*. Napoli 1973· στίς σ. 225-326 γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Γιὰ τὴν περίοδο τῶν Βουρβόνων βλ. A. M. Schipa, *Il Regno di Napoli al tempo di Carlo di Borbone*, Milano-Roma 1923, τ. 1, σ. 137-292, τ. 2, σ. 2-239 καὶ τοῦ ἴδιου, *Il Regno di Napoli sotto i Borboni*, Napoli 1900. P. Colletta, *Storia del reame di Napoli da 1754 al 1825*. Γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις βλ. R. Ajello, *Il problema della riforma giudiziaria e legislativa nel Regno di Napoli durante la prima metà del secolo XVIII*, Napoli 1968.

15. Di Vittorio, *Gli Austriaci e il Regno di Napoli*, ὁ.π., σ. 310-312. Martini, «Le condizioni economiche», ὁ.π., σ. 6-22.

τὰ διατάγματα τῶν ἐτῶν 1719, 1725 καὶ 1731¹⁶— στὴν Αὐστροουγγαρία.

Μετὰ τὸ 1734 ποὺ ἐδραιώνεται ἡ κυριαρχία τῶν Βουρβόνων, καὶ κυρίως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου τῶν Βουρβόνων (Carlo Borbone), παρέχονται ἐπίσης διευκολύνσεις καὶ κίνητρα γιὰ μετακινήσεις καὶ μετοικήσεις ἐμπόρων στὸ Βασίλειο τῆς Νεαπόλεως.¹⁷ Ἐπιπρόσθετα οἱ ἐμπορικές ἀνταλλαγές ἀνάμεσα στὸ Βασίλειο τῆς Νεαπόλεως καὶ στὰ λιμάνια τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας¹⁸ ἐνθαρρύνονται γιὰ τοὺς παρακάτω λόγους:

- Δημιουργεῖται δίκτυο προξενείων τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.¹⁹
- Διαμορφώνεται νέο τιμολόγιο τελωνειακῶν καὶ ἄλλων φόρων εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων.
- Ἰδρύεται τὸ Supremo Magistrato di Commercio.
- Ὑστερα ἀπὸ διαπραγματεύσεις προβλέπονται εἰδικές ρυθμίσεις γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἐμπορικῶν ἄρθρων τῆς συνθήκης τοῦ Passarowitz.
- Ἐκτελοῦνται λιμενικὰ ἔργα καὶ διαμορφώνονται ἀποθηκὲς μεγάλης χωρητικότητος ὄχι μόνον στὴ Νεάπολη καὶ στὴ Μεσσήνα, ἀλλὰ καὶ στὶς ἀκτὲς τῆς Barletta (Πούγκιας) καὶ εὐρύτερα στὴν ἐπαρχία τοῦ Bari.
- Συνάπτεται συμφωνία εἰρήνης καὶ φιλίας μεταξὺ Νεαπόλεως καὶ Τριπόλεως τῆς Βαρβαριᾶς (1741).²⁰

16. J. Lowenthal, *Geschichte der Stadt Triest*, Triest 1857, τ. 1, σ. 235-237, ὅπου τὸ κείμενο τοῦ διατάγματος τῆς 19ης Δεκ. 1725. Τοῦτο ἐπικύρωσε καὶ διηύρυνε τὶς ἐλευθερίες πρὸς τοὺς ξένους ἐμπόρους, ποὺ εἶχαν ἐκχωρηθεῖ μὲ τὸ διάταγμα τοῦ 1719. Γιὰ τὰ προνόμια πρὸς τοὺς ἐμπορευομένους καὶ τὴ σχετικὴ πολιτικὴ τοῦ Καρόλου Σ' τῆς Αὐστρίας βλ. "Ολγας Κατσιαρδῆ-Hering, *Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Τεργέστης (1750-1830)*, Ἀθήνα 1986, τ. 1, σ. 7-15, 24-26, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Βλ. καὶ Ζαχ. Τσιρπανλῆ, «Ἡ Σοσιετὰ τῶν Γραικῶν στὴν Αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων», *Δωδώνη* 3 (1974) 153-170.

17. A. M. Schipa, «Il regno di Napoli...», *ἔ.π.*, σ. 91-110. Antonio di Vittorio, *Il commercio tra Levante ottomano e Napoli nel secolo XVIII*, Napoli χ.χ., σ. 614.

18. F. Barbagallo, «Discussioni e progetti sul commercio tra Napoli e Constantinopoli nel 700», *Rivista Storica Italiana* 2 (1971) 267-296.

19. Γιὰ τὸ δίκτυο τῶν προξενείων τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν Ναπολιτάνων ἐτοιμάζουμε εἰδικὴ μελέτη.

20. A. di Vittorio, *Il commercio tra Levante*, σ. 12 καὶ 47. A. M. Schipa, *Il regno di Napoli*, τ. 1, σ. 220-227, τ. 2, σ. 91-136. Εἰδικὰ γιὰ τὴ συμφωνία μὲ τὴν Τρίπολη τῆς Μπαρμπαριᾶς: T. Filesi, «Uno interessante capitolo delle relazioni tra Napoli e Tripoli 1739-1747», *Clio* 2 (1971) 220-227.

—Ἡ ἴδρυση ἐπίσης ἀπὸ τὸν ἴδιο βασιλιὰ τοῦ Real Reggimento Macedone,²¹ πού διέσωζε ἀνανεωμένο τὸ θεσμὸ τῶν Stradioti στὴν ὑπηρεσία τῶν Βενετῶν καὶ Ἰσπανῶν, δημιουργοῦσε προϋποθέσεις γιὰ τὴ διεύρυνση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος.

Στὰ μέλη τῆς κοινότητος, πού ἦταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Πελοποννήσιοι, προστίθενται αὐτὴν τὴν περίοδο κατὰ συρροὴ Βορειοηπειρώτες, κυρίως Χειμαρριῶτες, Ἡπειρώτες καὶ Ἑπτανήσιοι καὶ ἄλλοι ἀπὸ μακρινότερες περιοχές. Ἡ ἐπαναδιοργάνωση τῆς κοινότητος καὶ ἡ ἀναμόρφωση τοῦ καταστατικοῦ της ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὶς νέες ἀνάγκες. Τὰ βιβλία βαπτίσεων, ἀρραβάνων, γάμων, θανάτων τῆς κοινότητος, καθὼς καὶ τὸ ἀρχεϊκὸ ὕλικὸ πού ἀφορᾷ τὸ Μακεδονικὸ Σύνταγμα, παρέχουν πλούσια στοιχεῖα προκειμένου νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ ἀπώτερη καταγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀδελφότητος τῆς Νεαπόλεως. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἓνας ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐποίκων δὲ συμπεριλαμβάνεται στὶς ληξιαρχικὲς καταγραφές, γιὰτὶ γιὰ ποικίλους λόγους δὲν εἶχε ἐνταχθεῖ στὴν ἀδελφότητα.²²

Ἄναμεσα στοὺς Ἑλληνες ἐπαγγελματίες τῆς Νεαπόλεως εὐδοκιοῦν καὶ πολλοὶ Ἡπειρώτες ἔμποροι.^{22α} Θὰ περιοριστῶ νὰ παρουσιάσω ἓνα μόνον παράδειγμα λειτουργίας ἡπειρωτικοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου στὴ Νεάπολη πού εἶναι, πιστεύω, δηλωτικὸ τῆς ταυτότητάς του. Πρόκειται γιὰ τοὺς ἀδελφούς Πάνου ἀπὸ τὰ Γιάννενα —τόπος γεννήσεως δηλώνεται ἢ Παραμυθιά. Εἶναι τέσσερες ἀδελφοί, ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Ἀντώνιος, ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Μιχαήλ,²³ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος μνημονεύεται συχνὰ στὶς

21. Γιὰ τὸ «Μακεδονικὸ Σύνταγμα» τῶν Βουρβάνων τῆς Νεαπόλεως καὶ τὴ σχετικὴ γι' αὐτὸ τὸ θέμα βιβλιογραφία: Κ. Νίκα, «Οἱ Ἑπτανήσιοι στὴ Νεάπολη», *ὁ.π.*, σ. 99-104. Βλ. καὶ τοῦ ἴδιου, «Οἱ Πελοποννήσιοι στὸ "Μακεδονικὸ Σύνταγμα" τῶν Βουρβάνων τῆς Νεαπόλεως», *Πρακτικὰ Γ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* (Καλαμάτα, 8-15 Σεπτεμβρίου 1985), τ. 3 (Νέος Ἑλληνισμός), Ἀθήνα 1987-1988, σ. 339-351. Βλ. καὶ Chassiotis, «Sull'organizzazione», *ὁ.π.*, σ. 432.

22. I. K. Hassiotis, «Sull'organizzazione», *ὁ.π.*, σ. 444-451. Κ. Νίκα, «Οἱ Ἑπτανήσιοι στὴ Νεάπολη», *ὁ.π.*, σ. 99-104. Τοῦ ἴδιου, «Οἱ Πελοποννήσιοι στὸ "Μακεδονικὸ Σύνταγμα"», *ὁ.π.*, σ. 349-351.

22α. Γιὰ τοὺς ἐμπορικοὺς οἴκους τοῦ Γ. Δουρούτη στὴ Νεάπολη βλ. Παπαγεωργίου, «Δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν ἐμπόρων», *ὁ.π.*, σ. 176 καὶ 187.

23. Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἐγκατάστασης καὶ τῶν πεπραγμένων τῶν ἀδελφῶν Πάνου στὴ Νεάπολη ἀναπτύσσεται ἀναλυτικὰ σὲ ἔγγραφο τῆς Γραμματείας τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν πού ἐκδόθηκε ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ Μιχαήλ Πάνου. Στὴν αἴτηση αὐτὴ ὁ Ἡπειρώτης ἔμπορος παραθέτει πλούσια στοιχεῖα γιὰ τὶς ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῆς οἰκογενείας του, καθὼς καὶ γιὰ τὶς περιπέτειές τους. Βλ. Ἐνδείξεις ASN, Affari Esteri, τ. 2675, φάκελος 35, ἀχρονολόγητο (μᾶλλον τοῦ 1770) (αἰ-

ἀρχαιακές πηγές τοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Ἄρτας. Συγκεκριμένα ὁ Ἀναστάσιος Πάνου, πρόξενος τῆς Ραγούζας ἀπὸ τὸ 1740 καὶ τῆς Ραγούζας καὶ Νεαπόλεως ἀπὸ τὸ 1747 στὴν Ἄρτα, μαζὶ μὲ τὸν ἐξάδελφό του Θεοδόσιο, πρόξενος ἐπίσης ἐκεῖ τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὸ 1734, εἶχαν καταστεῖ οἱ κακοὶ δαίμονες τῶν Γάλλων προξένων τῆς Ἠπείρου. Πρόσωπα πανίσχυρα οἰκονομικά καὶ μὲ τοπικὸ κύρος, συνῆπταν τὶς ναυτιλιακὲς συμφωνίες σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά τους καὶ εἰς βάρος τῆς γαλλικῆς ναυσιπλοΐας. Συμμετεῖχαν οἱ ἴδιοι ὡς πλοιοκτῆτες ἢ μέτοχοι σὲ ναυτιλιακὲς ἐταιρεῖες, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα κατευθύνονταν κυρίως στὴ Μεσσήνη.²⁴

Ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία τοῦ Ἀναστασίου Πάνου εἶχε καὶ ἄλλα ἐρείσματα ποὺ ἀποκαλύπτουν οἱ ἰταλικὲς πηγές. Ὁ ἀδελφός του Ἀντώνιος, πλούσιος πλοιοκτῆτης, ἦταν ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες στὸ Μακεδονικὸ Σύνταγμα τῆς Νεαπόλεως, ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ ἀναδείχτηκε σὲ ἐξέχοντα ἔμπορο μὲ ἀξιόλογους ἐμπορικοὺς οἴκους στὴ Μεσσήνη, τὴ Νεάπολη καὶ Trapani.

Οἱ πρόγονοι τῶν ἀδελφῶν Πάνου, ἐγκαταλείποντας δύο φέουδα στὴν Ἠπειρο, εἶχαν ἔλθει στὴ Νεάπολη κατὰ τὴν ταραγμμένη περίοδο τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου (1711-1718) γιὰ νὰ ἐνταχθοῦν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν. Ἐκτοτε ἡ οἰκογένεια ἀπελάμβανε τιμητικῆς ἀναγνώρισης καὶ εὐνοϊκῆς μεταχείρισης. Ὁ Ἀντώνιος εἶχε συστήσει ναυτιλιακὴ ἐπιχείρηση —καραβοκύρης ὁ ἴδιος— ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ εἶχε ἰδρύσει ἐμπορικὸ οἶκο κατασκευῆς καὶ διακίνησης ὑφασμάτων, κυρίως μεταξωτῶν, καθὼς καὶ βιοτεχνία ἐπεξεργασίας κοραλλιῶν στὴν πόλη Trapani.²⁵ Εἶναι καὶ ὁ ἴδιος πλοιοκτῆτης καὶ σὲ συνεργασία μὲ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας Πάνου στὴν Ἠπειρο (Ἀναστάσιο καὶ Θεοδόσιο) εἶχε τόσο ἐκεῖ ὑπονομεύσει τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυσιπλοΐα τῶν Γάλλων στὴν Ἠπειρο, ὥστε νὰ θεωρεῖται βασικὸς συντελεστὴς τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς τοῦ Γάλλου προξένου G. Dubroca.²⁶

Ἐκτὸς τῶν ἐμπορικῶν εἰδῶν τῆς δικῆς του παραγωγῆς προωθοῦσε μὲ

τηση τοῦ Μιχαὴλ Πάνου). Στὴν ἴδια σειρά, τ. 2675 (142) γ.χ., ἀπάντηση τῆς Γραμματείας τοῦ Real Magistrato di Commercio σχετικά μὲ τὴν πολιτεία, τὶς δραστηριότητες καὶ ἀνδραγαθίες τῶν ἀδελφῶν Πάνου στὴ Νεάπολη. Πρβλ. ἔγγραφο στὸ παράρτημα.

24. Σ. Βορείου (Σ. Μαξίμου), *Τὸ ἐλληνικὸ ναυτικὸ*, σ. 15-22, 34-41. Βλ. καὶ Σιορόκα, *Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας*, ὁ.π., σ. 166-168. Γιὰ τὶς δραστηριότητές τους βλ. καὶ σ. 171, 290-291, 362, 364.

25. ASN, Affari Esteri, τ. 2675 (142). Βλ. καὶ ἔγγραφο 1.

26. Σιορόκα, *Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο*, σ. 168. Βλ. καὶ Σ. Βορείου, *Τὸ ἐλληνικὸ ναυτικὸ*, σ. 41, τεχνάσματα γιὰ τὶς πατέντες τῶν πλοίων ἀπὸ τὸν Μ. Πάνου, προκειμένου τὰ πλοῖα νὰ φθάνουν ἀπευθείας στὴ Μεσσήνη.

μεταπράτες για δικό του λογαριασμό και άλλα είδη εμπορευμάτων. Έτσι το δίκτυο των ανταποκριτών του δεν έφθανε μόνο στις άκτες του Otranto και της Barletta, αλλά και μακρύτερα, ως την Πορτογαλία και τη Μοσκοβιά, («σ' Ανατολή και Δύση»), όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος. Ήταν μέτοχος και σε άλλες εταιρείες, όπως στην Calabria Ultra, και συμμετείχε στην εκμίσθωση της dogana και στο μονοπώλιο του καπνού. Οι επιχειρήσεις τους αριθμούσαν δεκάδες έργατων, των οποίων οι οικογένειες αποζούσαν από την εργασία τους σ' αυτές. Από τα παραπάνω εξηγείται γιατί, σύμφωνα με μαρτυρικές καταθέσεις Ναπολιτάνων, «la sua firma in piazza avea tutto il credito».²⁷

Η επιφάνεια των αδελφών Πάνου στον κόσμο της Νεαπόλεως δεν όφειλεται μόνο στο έκτεταμένο άνηρό τους εμπόριο. Σύμφωνα με τα δεδομένα μας, μπορεί να συσχετιστεί με τη συμμετοχή των έν λόγω Ἑλλήνων στη συγκρότηση και τη δράση του Real Reggimento Macedone.

Το «Μακεδονικό Σύνταγμα», όπως και τα άλλα ξένα συντάγματα που ως γνωστόν ο Κάρολος Ζ' των Βουρβόνων συνεκρότησε για να καλύψει τις ανάγκες του χωρίς στρατιωτική παράδοση Βασιλείου, ήταν μισθοφορικό. Από τις πηγές μας δεν υπάρχουν ένδείξεις για τη μισθοφορία των αδελφών Πάνου, αλλά αντίθετα τονίζεται ο θυσιαστικός τους ρόλος στην ύπηρεσία του Συντάγματος.

Το παράδειγμα των αδελφών Πάνου, Ἀντωνίου και Μιχαήλ είναι εύγλωττο. Από μαρτυρικές καταθέσεις και έγγραφα του Βασιλείου συνάγεται ή συνεχής προσφορά τους στο «Μακεδονικό Σύνταγμα»: Συγκεκριμένα ο Ἀντώνιος ένσωμάτωσε σ' αυτό μεγάλη ομάδα Ἑλλήνων που ο ίδιος ένέπνευσε και εκπαίδευσε με προσωπικά του έξοδα και στην όποία ήταν επικεφαλής ως καπετάνιος. Έθεσε στην ύπηρεσία του Συντάγματος, χωρίς να φεισθεϊ έξόδων και ζημιών, τα πλοία του και το προσωπικό της εταιρείας του. Ἀνέλαβε τη δαπάνη για τις ειδικές στολές του Συντάγματος. Ο Μιχαήλ είχε επίσης συγκροτήσει δική του κομπανία και συμμετείχε στο κατασκοπευτικό δίκτυο του Βασιλείου των Δύο Σικελιών. Προμήθευσε ακόμα καμΐλες, όχι δρομάδες της Αιγύπτου, αλλά μεγάλες της Μοσκοβιάς για τις μεταφορές. Και οι δύο, αναφέρεται χαρακτηριστικά στα έγγραφα του Βασιλείου, «άγωνίζονται με τις κομπανίες και τους έ-

27. ASN, βλ. σημ. 25. Πρβλ. έγγραφο 1. Για τη μαρτυρική κατάθεση εμπόρου της Νεαπόλεως: ASN, Affari Esteri, τ. 2675, δεσμίδα 35, N 28 Gennaio 1768. (Μετενεγράφη στο βιβλίο του νοταρίου τό Μάιο του 1768.)

ταίρους τους με τὸ σπαθὶ στὸ χέρι ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς βασιλικῆς κορόνας).²⁸

Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις στὰ στοιχεῖα μου σχετικὰ μετὰ τυχὸν ἀνταλλάγματα τῆς προσφορᾶς τῶν ἀδελφῶν Πάνου στὸ «Μακεδονικὸ Σύνταγμα». Ἄν δηλ. ὑπῆρχε μισθοφορικὸς μισθὸς ἢ ἂν μετὰ τὴ συνεισφορά τους, χρηματικὴ καὶ στρατιωτικὴ, κατοχύρωναν ἐμπορικὰ ὀφέλη, φορολογικὲς ἀπαλλαγές ἢ γενικὰ προνόμια ἐγκατάστασης. Ἐρευνητέο, τέλος, θέμα παραμένει κατὰ πόσο τυχὸν ἀνιδιοτελὴς προσφορά τους στὸ σύνταγμα λειτουργοῦσε στὰ πλαίσια ἰδεολογικοπολιτικῶν ρευμάτων πού ἄρχισαν νὰ διαμορφώνονται στὴ Νεάπολη τὴν περίοδο τῶν Βουρβόνων καὶ πού συνέτειναν σταδιακὰ στὴν ἀποσαφήνιση ἐνὸς πατριωτικοῦ κινήματος.²⁹

Ὁ Ἄντωνιος ἐπισφράγισε τελικὰ μετὰ τὸ θάνατό του τὴν ἀφοσίωσή του στὸ βασιλεῖα τῆς Νεαπόλεως. Φονεύτηκε μαχόμενος κατὰ τῶν Αὐστριακῶν στὸ Velletri³⁰ στίς 11 Αὐγούστου 1744.

Ἡ οἰκογένεια Πάνου προσπορίζεται ἔκτοτε, χάρις στὴ θυσία τοῦ Ἄντωνίου, τὴν εὐνοια τοῦ βασιλεῖα τῆς Νεαπόλεως καὶ ἄλλων παραγόντων τοῦ Βασιλείου. Συγκεκριμένα, ὁ Ἀναστάσιος Πάνου διορίζεται ἀπὸ τὸ 1747 πρόξενος τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν στὴν Ἡπειρο.³¹ ὁ Μιχαὴλ ἀπολαμβάνει συνεχῶς εὐεργετημάτων γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση δυσπραγίας τοῦ ἐμπορικοῦ του οἴκου, καθὼς καὶ περιπετειῶν τῆς οἰκογενείας

28. ASN, Affari Esteri, τ. 2675, φάκελος 35, σ. 142-145. «... combattendo valrosamente con le suoi compagni con la spada alla mano contro li nemici all'ora della Real Corona». Βλ. καὶ μαρτυρικὴ κατάθεση, σημ. 27. Γιὰ «Τὸ Μακεδονικὸ Σύνταγμα» βλ. σημ. 21. Γιὰ τὸν Μ. Πάνου στὸ δίκτυο κατασκοπείας: ASN, Affari Esteri, τ. 2674, 23 Agosto 1761, Napoli.

29. Γιὰ τὶς ἀνάγκες ἐπανοργάνωσης τῆς κοινότητος λόγω τῆς συρροῆς Ἑλλήνων στρατιωτῶν καὶ καπετάνιων στὸ «Μακεδονικὸ Σύνταγμα» βλ. I. K. Hassiotis, «Sull'organizzazione», σ. 432-433. Γιὰ τὶς ἰδεολογικοπολιτικὲς ζυμώσεις καὶ τὶς μεταρρυθμιστικὲς προσπάθειες τὴν περίοδο τῶν Βουρβόνων M. Schipa, *Albori di Risorgimento nel Mezzogiorno d'Italia*, Napoli 1939. F. Venturi, *Settecento riformatore*, τ. 3: La prima crisi dell'Antico Regime, Torino 1979. Γιὰ ἰδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς προσεγγίσεις στρατιωτῶν καὶ καπετάνιων τοῦ «Μακεδονικοῦ Συντάγματος» μετὰ Ναπολιτάνους πατριῶτες καὶ ἐπιδράσεις τους ἐπ' αὐτῶν K. Νίκα, «Οἱ Ἑπτανήσιοι στὴ Νεάπολη», σ. 102-122.

30. ASN, Affari Esteri, τ. 2675, φάκ. 35, σ. 144. Γιὰ τὴ μάχη μετὰ τοὺς Αὐστριακοὺς στὸ Velletri βλ. C. Bonamici, *Memorie sulla giornata Velletri*, Napoli 1802. F. Sforza-Cesarini, *La guerra di Velletri (1744)*, Roma 1891. C. Galliani, «Diario della guerra di Velletri», *Archivio Storico Napolitano*, 30 (1905).

31. Σ. Βορείου, *Τὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ*, σ. 34. Σιορόκα, *Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας*, σ. 168.

του και τέλος διορίζεται πρόξενος τοῦ Βασιλείου στὸ Δυρράχιο (1760).³²

Ἀπὸ τὶς πηγές προκύπτει ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἡ ἐπιδημία τῆς πανώλους στὴ Μεσσήνα καὶ τὸ Ὀτραντο (πιθανὸν 1750-51)³³ εἶχαν καθοριστικές ἐπιπτώσεις στὸ ἐμπόριο τῶν ἀδελφῶν Πάνου στὴ Νεάπολη. Διασπαθίζοντας ὑπέρογκα ποσὰ ἡ οἰκογένεια τοῦ Μιχαήλ Πάνου κατέφυγε στὴν Κέρκυρα. Ἡ γυναίκα του καὶ οἱ ὑπηρέτες του πέθαναν στὸ μολυσμένο Λαζαρέτο τῆς πόλης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐπέζησε· ἀντιμετώπισε ὅμως τὴ διάλυση τοῦ ἐμπορικοῦ του οἴκου. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀπουσίας του ἔγιναν καταχρήσεις κατὰ τὴ διαχείριση τῆς «βασιλικῆς δογάνας» καὶ «τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ» («ἔβαλαν χέρι στὴν ἐνοικίαση εἰδῶν τοῦ καπνοῦ»). Τὰ γεγονότα αὐτά, καθὼς καὶ ἄλλες ζημιές εἰς βάρος του, συνετέλεσαν στὴν κάμψη τοῦ ἀνθηροῦ ἐμπορικοῦ του οἴκου.

Μέσω τῶν ἐγγράφων σκιαγραφήθηκε ἡ εἰκόνα ἐνὸς λαμπροῦ οἴκου Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Νεάπολης, καθὼς καὶ ἡ πολιτεία τους στὸ χῶρο αὐτὸ τὸ 18ο αἰῶνα ἀπὸ τὴ σκοπιὰ βέβαια ἐνὸς ἀποτυχημένου ἐμπόρου.³⁴ Ὁ Μιχαήλ Πάνου καὶ ὡς πρόξενος Δυρραχίου (1760 κ.έ.) ἐκλιπαροῦσε τὴν εὐνοια τοῦ βασιλιᾶ, ἐπικαλούμενος τὸ παρελθὸν καὶ τὴ θυσία τοῦ ἀδελφοῦ του, γιὰ νὰ διευθετεῖ καταστάσεις καὶ νὰ καρποῦται ὀφέλη. Ἔτσι ἐξαικολουθοῦσε νὰ εἰσπράττει μιὰ τιμητικὴ ἐπιχορήγηση λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ του στὸν πόλεμο, ποῦ ἐπιδίωκε νὰ αὐξάνει, ἐνῶ παράλληλα ἀξίωνε τὴν παράταση τῆς θητείας του στὸ προξενεῖο.³⁵

Μέσω τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ ἐμφαίνεται ἡ ἐμπορικὴ πρακτικὴ τῶν Ἡπειρωτῶν, γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές.³⁶ Ἡ ἐμπορία ἔχει τὸ χαρα-

32. ASN, Affari Esteri, τ. 2675, δεσμ. 35. Ἀνάθεση τοῦ προξενείου Δυρραχίου στὸν Μιχαήλ Πάνου, 9 Δεκεμβρίου 1760. (Ζητεῖ ἀντίγραφο τῆς πράξεως.)

33. Βλ. ἔγγραφο 1. Γιὰ τὴν πανώλη στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία (1740-1751) βλ. Κ. Κωστῆ, «Χρονογραφία τῆς πανώλης στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, 14ος-19ος αἰῶνας» (Μέρος Δεύτερο), *Ἱστορ.*, τχ. 7 (Δεκ. 1994), 132 καὶ 150. Γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς πανώλους ποῦ ἐπληξε τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο κατὰ τὸ 1750-51 Ἄρ. Σταυροπούλου, *Τὰ νοσοκομεῖα καὶ ἡ νοσηλευτικὴ πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότη-
τας στὴν Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Ἀθήνα 1984, σ. 96-99.

34. ASN, Affari Esteri, τ. 2675, δεσμ. 35, σ. 142-146.

35. ASN, Affari Esteri, τ. 2675, δεσμ. 35, ἀχρονολόγητο ἔγγραφο γιὰ τὸ μι-
σθὸ καὶ τὶς ἐπιχορηγήσεις ποῦ ἐλάμβανε ὡς πρόξενος ὁ Μιχαήλ Πάνου. Στὴν ἴδια
σειρὰ καὶ δεσμίδα βεβαίωση τῆς 25 Gennaio 1768 (Napoli) τοῦ G. Goyzueta, γραμ-
ματέα τοῦ Real Magistrato di Commercio γιὰ ἀνανέωση τῆς προξενικῆς πατέντας
τοῦ Μιχαήλ Πάνου, σύμφωνα μὲ dispaccio τῆς 23 Gen. 1768 τῶν ἀρχείων τοῦ Ma-
gistrato, ποῦ εἶχε λάβει ὑπόψη ἀπόφαση τοῦ consiglio di 4 Dec. 1760.

36. Hobhouse, *A journey through Albania*, σ. 71. Holland, *Travels*, σ. 148.

κτήρα τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιχείρησης. Οἱ ἀδελφοὶ ἔμποροι ὀργανώνουν ἔτσι τὴ διαμονὴ καὶ τὴ δράση τους, ὥστε νὰ μετακινῶνται ἀνάμεσα σὲ ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ καὶ νὰ ἀλληλοσυμπληρῶνουν τὶς δραστηριότητές τους. Ἡ ναυτιλία, τὸ ἐμπόριο, οἱ ἐκμισθώσεις φόρων (κυρίως τελωνειακά), ἡ ιδιότητα τοῦ ἐμπορικῶ ἀντιπροσώπου πολλῶν συγχρόνως κρατῶν, ἡ ὀργάνωση βιοτεχνίας καὶ οἰκοτεχνίας, τὰ δίκτυα τῶν ἀντιπροσώπων, τὸ σύστημα τῶν μεταφορῶν ὑπηρετοῦν τοὺς ἴδιους βασικοὺς στόχους μιᾶς ἐνιαίας οἰκογενειακοῦ τύπου ἐπιχείρησης, τῆς ὁποίας ἔτσι ἐνισχύεται ἡ αὐτάρκεια καὶ ἀποκλείονται οἱ ἐξαρτήσεις.

Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο καταβάλλονται προσπάθειες ὥστε νὰ ἐξασφαλίζονται οἱ καλύτεροι δυνατοὶ ὅροι τῆς ἐμπορίας (ἀποφυγὴ προξενικοῦ, μείωση δασμῶν). Ἐνδεικτικῆ αὐτοῦ τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς ἐπιχείρησης τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων στὴ Νεάπολη εἶναι ἡ παρακάτω λεπτομέρεια πρὸ ἀφορᾶ τὸν τρόπο μεταφορᾶς. Ἐπειδὴ στὴν Κάτω Ἰταλία ὑπῆρχε μεγάλη ζήτηση καπότας (cappotti) ἀπὸ τοὺς ναυτικούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς βοσκοὺς τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Κορσικῆς, στὴ Νεάπολη εἰσάγονταν μεγάλες ποσότητες ἀπὸ κάπες εἴτε ραμμένες (ἐπενδύτες) εἴτε σὲ ὕφασμα (ἀμπὰς ἢ σκουτί) διαφόρων ποιότητων (σαλονικιά, βρέσκια). Στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ τὴ Σικελία γινόταν, ὡς γνωστό, μεγάλη κατανάλωση ὅχι μόνον τῆς μακριᾶς κάπας ἀπὸ τοὺς ποιμένες καὶ τοὺς ἀγρότες, ἀλλὰ καὶ τῆς κοντῆς (ὡς τὴ μέση) πρὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ψαράδες καὶ οἱ ναυτικοί.³⁷

37. Γιὰ τὰ εἶδη τῆς κάπας καὶ τοῦ «σκουτιοῦ» (ζαγορίσιο, λειβαδίσιο κτλ.) βλ. Γ. Παπαγεωργίου, «Δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν ἐμπόρων», σ. 176. Βλ. καὶ τοῦ ἴδιου, *Οἱ συντεχνίες στὰ Γιάννενα*, σ. 37. Βλ. καὶ Holland, *Travels*, ὅ.π., σ. 148. Γιὰ τὸ δίκτυο τῶν καποτάδικων στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴ Μεσόγειο ὡς τὴν Ἰσπανία βλ. Hobhouse, *A Journey*, σ. 71-73. Pouqueville, *Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 42, 182. Holland, *Travels*, ὅ.π., σ. 148 καὶ 85, γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἐξαγωγῶν σὲ κάπες ἑτησίως (150.000 γρόσια). Γιὰ τὸ ἐμπόριο μάλλιων ὕφασμάτων καὶ ἐνδυμάτων βλ. καὶ Ἑλ. Γιαννακοπούλου, «Ὁψεις τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς στὴν Ἠπειρο», σ. 51, 63. Γ. Παπαγεωργίου, «Γὰ πιστοποιητικὰ προέλευσης ἐμπορευμάτων», σ. 155. Τοῦ ἴδιου, «Δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν ἐμπόρων», σ. 173-174 καὶ 186-187. Γιὰ τὶς βιοτεχνίες, οἰκοτεχνίες μαλλίνων στὴν Ἠπειρο, Belaire, *Précis*, σ. 142. Scrofani, *Voyage en Grèce*, τ. 3, σ. 19. Γιὰ τὶς δραστηριότητες τῶν καποτάδων Συράκου, Καλαρρυτινῶν καὶ Μετσόβου (19ος αἰ. - ἀρχὲς 20οῦ) βλ. καὶ Κ. Κρυστάλλη, *Ἀπαντα* (Πρόλογος, εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα), Ἰθάκη 1959, τ. 2, σ. 608-614. Γιὰ τὰ καποτάδικα στὴ Βενετία Γ. Πλουμίδη, «Ἑλληνες καποτάδες στὴ Βενετία», *AIEEE* 27 (1984) 21-24, καὶ τοῦ ἴδιου, «Banditi, Ἑλληνες ἐπικηρυγμένοι ἀπὸ τὶς βενετικὰς ἀρχὰς (1678-1794)», *Λωδῶνη* 3 (1974) 62. Γιὰ τὸ ἐμπόριο τῆς κάπας (cappotti) στὴ Senigallia ἀπὸ Ἠπειρώτες, Ὀλγας

Ἔνα μέρος αὐτῶν τῶν ἐξαγωγῶν, ὅπως καὶ ἐξαγωγῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων, διοχετεύονταν στὴ Νεάπολη καὶ τὴν Barletta μὲσω διαμετακομιστικῶν σταθμῶν, κυρίως τῆς Κέρκυρας, τῆς Ραγούζας καὶ τῆς Ἀγκώνας, ὅπου ὑπῆρχαν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα διακίνησης τῶν ἐμπορευμάτων. Οἱ ἐπιλογὲς κάθε φορὰ συναρτῶνται μὲ τὴ συγκυρία, τὶς ἐμπορικὲς καὶ ναυτιλιακὲς τάσεις στὴν ἀγορὰ καὶ τὴ δυναμικότητα τῶν προζένων. Ἔτσι, ὅταν ὁ Ἄν. Πάνου ἦταν πρόξενος τῆς Ραγούζας στὴν Ἄρτα (1747-1775) καὶ τὰ ραγουζαῖκα πλοῖα εἶχαν ἐκτοπίσει τὴ γαλλικὴ ναυσιπλοῖα ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικό, τὰ ἐμπορεύματα πρὸς τὸ Βασίλειο τῶν Δύο Σικελιῶν περνοῦσαν μὲσω Ραγούζας, γιὰτὶ προφανῶς μεταφορὲς καὶ δασμοὶ στοίχιζαν φθηνότερα. Ἡ διαμαρτυρία δεκατριῶν ἐμπόρων τῶν Ἰωαννίνων (30 Νοεμβρίου 1761) πρὸς τὸ Magistrato di Commercio τῆς Νεάπολης γιὰ τὴν ἀνάκληση ἐκ μέρους τῆς Ραγούζας τοῦ προζενικοῦ ἀξιωματοῦ ἀπὸ τὸν Ἄν. Πάνου μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ὅλο θέμα τῶν ἐπικερδῶν μεταφορῶν.³⁸

Σημειώνουμε ἐπ' εὐκαιρία ὅτι τὸ δίκτυο τῶν καποτάδικων στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὶς μεσογειακὲς χῶρες ὡς τὴν Ἰσπανία, σὲ συσχετισμὸ (α) μὲ τὴν τοπικὴ βιοτεχνία στὴ Θεσσαλία, στὰ χωριά τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ στὰ Τζουμέρκα (Καλαρρύτες, Συράκο, Θεοδώριανα), (β) μὲ τὴ λειτουργία τοῦ τσελιγκάτου στὶς περιοχὲς αὐτές,³⁹ καὶ (γ) μὲ τὸ σύστημα τῶν μεταφορῶν, συνιστᾷ ἓνα ἐνδιαφέρον θέμα τῆς ἡπειρωτικῆς ἱστορίας ποῦ δὲν ἔχει ἀκόμα ἀπασχολήσει συστηματικὰ τοὺς ἐρευνητές.

2. Ἡπειρωτὲς ἔμποροι στὴν περιοχὴ τοῦ Bari καὶ στὸ Λιβόρνο

Ἡ παραβίαση τῆς νομιμότητος στὶς μεταφορὲς ἐμπορευμάτων εἶναι φλέ-

Κατσιαρδῆ-Hering, *Αἰσμονημένοι ὀρίζοντες Ἑλλήνων ἐμπόρων: Τὸ πανηγύρι στὴ Senigallia (18ος - ἀρχὲς 19ου αἰώνα)*, Ἀθήνα 1989, σ. 139.

38. ASN, Affari Esteri, τ. 2678, 16 Giugno 1779, Dim. Nidari, Filippo Vassilo e Compagni: Πρακτορεῖο καπότας, ποῦ διακινεῖ ποσότητες καὶ πρὸς τὴ Νεάπολη. Affari Esteri, τ. 2678, Ragusa, 12 Ottobre 1775 Polizza, γιὰ μεταφορὰ 20 δεμάτων ἡπειρωτικῆς καπότας στὴ Νεάπολη. Στὴν ἴδια σειρά βλ. καὶ τὴ διαμαρτυρία τῶν δεκατριῶν ἐμπόρων τῶν Ἰωαννίνων (30 Νοεμβρίου 1761). Γιὰ τὶς συμφέροντες μεταφορὲς, ποῦ ὀργάνωσε ὁ Ἄν. Πάνου μὲ πλοῖα τῶν Ραγουζαίων, βλ. καὶ Σ. Βορείου, *Τὸ ἐλληνικὸ ναυτικὸ*, σ. 42-43.

39. Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὸ τσελιγκάτο, Ἄλκη Ρήγου, «Παραγωγὲς σχέσεις στὴν Εὐρυτανία τοῦ 19ου αἰώνα», *Ἡ Εὐρυτανία κατὰ τοὺς ἐπαναστατικοὺς καὶ μετεπαναστατικοὺς χρόνους*. 170 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μ. Μπότσαρη. Εἰσηγήσεις Συνεδρίου (Καρπενήσι, 16-19 Σεπτ. 1993) (Ἐπιμ. Κλ. Κουτσούκης - Κ. Ἀρώνη-Τσίχλη), Ἀθήνα (ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Β'κῆς ΕΚΠΕ) 1995, σ. 312-317.

γον πρόβλημα για τὰ συμφέροντα ἕνδεκα Ἀρτινῶν ἐμπόρων, ἐγκατεστημένων στήν Barletta (Πούλια) κατὰ τὸ 1781.⁴⁰ Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ μεταφορές πρὸς καὶ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο ἦταν ἀνέκαθεν ἐπίμαχο θέμα γιὰ τὸν κόσμον τῶν ἐμπόρων. Ποικίλοι παράγοντες, ὅπως ἡ γεωγραφικὴ διαμόρφωση τῶν ἀκτῶν μὲ τὰ φυσικὰ κρησφύγετα καὶ τὶς συστάδες τῶν νησίδων, οἱ πυκνὲς μεταφορικὲς δραστηριότητες οὐδετέρων (Ναπολιτάνων, Ραγούζαίων, Γενοβέζων κ.ἄ.), ἡ κατοχὴ τῆς γειτονικῆς Ἐπτανήσου ἀπὸ τοὺς Βενετούς—ξένος κόσμος ἀπέναντι στὸ ὀθωμανικὸ καθεστῶς—δημιουργοῦσαν προϋποθέσεις γιὰ λαθρομεταφορές, κυρίως ἀποφυγὴ προξενικοῦ δικαίωματος καὶ τελωνειακῶν, ἀλλὰ καὶ καθαρὸ λαθρεμπόριο.⁴¹

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τῶν ἐν λόγῳ ἐμπόρων μὲ τὸ Magistrato di Commercio διαπιστώνεται ὅτι ἔχουν μετοικήσει στήν Barletta ἀπὸ χροῖνα μαζὶ μὲ ἄλλους συμπατριῶτες τους, πού διαμένουν καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς ἐπαρχίας τοῦ Bari καὶ ἀσχολοῦνται συστηματικὰ μὲ τὸ ἐμπόριο στὸ Βασίλειο τῶν Δύο Σικελιῶν.⁴² Δύο ἀπ' αὐτούς, ὁ Μιχ. Ἀναστασίου καὶ ὁ Δημ. Δήμου, μποροῦν νὰ ταυτισθοῦν μὲ πρόσωπα τῶν δικτύων τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου Ἰωάννου Σταύρου.⁴³

Μεταξὺ τῶν εἰδῶν εἰσαγωγῆς στὶς πηγὲς ἐπισημαίνονται ἰδιαίτερα τὰ δέρματα τῶν ἀρνιῶν. Προμηθευτὲς καὶ πάτρωνές τους ἀπὸ τὴν Ἡπειρο εἶναι ἔμποροι γνωστοὶ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Συγκεκριμένα ὁ Δημ. Βλαχούτσος, ἀπὸ οἰκογένεια ἐμπόρων τῆς Ἄρτας πού εἶχαν συστήσει μὲ

40. ASN, Affari Esteri, τ. 2679, Barletta li 21 Aprile 1781, supplica ἕνδεκα Ἀρτινῶν ἐμπόρων πρὸς τοὺς Oratori τοῦ Real Magistrato di Commercio τῆς Νεάπολης. Βλ. καὶ ἔγγραφο 3.

41. Γιὰ τὸ λαθρεμπόριο Γάλλων πλοιάρχων, πού ξεφόρτωναν στήν Κέρκυρα σὲ ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ πλοῖα ἐμπορεύματα ἀπὸ Λιβόρνο, Νεάπολη κτλ. πού προορίζονταν γιὰ Γιάννενα, βλ. Μαξίμου, *Ἡ αὐγὴ τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ*, σ. 58. Γ. Σιρόκα, *Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο*, σ. 250-251, 303-304. Γιὰ τὸ λαθρεμπόριο τῆς σταφίδας στὶς ἀκτὲς τῆς Ἐπτανήσου ἀπὸ Μεσολογγίτες Ἑλ. Γιαννακοπούλου, «Μιὰ ἄλλη ὄψη τοῦ σταφιδικοῦ ζητήματος: Ἡ περίπτωση τῆς Αἰτωλ/νίας κατὰ τὸ 17ο καὶ 18ο αἰῶνα», *Πρακτικὰ Α' ἀρχαιολογικοῦ καὶ ιστορικοῦ συνεδρίου Αἰτωλ/νίας* (Ἀγρίνιο 21-23 Ὀκτωβρίου 1988), Ἀθήνα 1991, σ. 415-416. Τὸ θέμα διαπραγματευόμεθα διεξοδικὰ στήν ὑπὸ ἔκδοση μελέτη μας γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ στὴ Νότια Ἡπειρο - Αἰτωλοακαρνανία κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα.

42. ASN, Affari Esteri, τ. 2679, supplica dei mercanti di Arta, Barletta li 27 Aprile 1781.

43. Σ. Κουγέας, «Τὸ Ἀρχεῖο Σταύρου», σ. 170-173, γιὰ τὸν Δ. Δήμου. Γιὰ τοὺς ἐμπόρους Ἀναστασίου, κυρίως τὸν Κώστα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰωάννη καὶ Γεώργιο, πιθανόν ὁ Δημ. νὰ ἦταν ἀδελφός τους, βλ. στὸ ἴδιο ἀρχεῖο σ. 151, 156, 157, 161, 162, 164, 172, 191.

ἄλλους ἐμπόρους ἑταιρεία μὲ τὴν ἐπωνυμία «Βλαχούτσης, Καρύδης, Ἄμοιρος καὶ Σία», ποῦ ἀπαντᾷ συχνὰ στὸ ἀρχεῖο Σταύρου. Ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ἦταν διερμηνέας τοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Ἄρτας· ὁ ἴδιος ἀναφέρεται στὶς γαλλικὲς πηγές⁴⁴ ὡς ἔμπορος Ἰωαννίνων. Στὰ ἔγγραφα τῆς μελέτης χαρακτηρίζεται ὡς «barataire» τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Νικολὸς Θεοχάρης, ἀπὸ οἰκογένεια μεγαλεμπόρων ἀπὸ τὰ Γιάννενα, τῶν ὁποίων πρόγονοι ἀπαντῶνται καὶ στὴ Βενετία. Ὁ Νικολὸς Θεοχάρης μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Γεώργιο εἶναι ἐπικεφαλῆς ἐμπορικῆς συντροφιάς (1781 κ.έ.), ποῦ μὲ ἐπίκεντρο τὰ Γιάννενα διακινεῖ μαζί μὲ ἄλλα ἐμπορεύματα καὶ ἑλληνικὰ βιβλία. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι ὁ προμηθευτὴς τῶν ἐμπόρων τῆς Μπαρλέττας καὶ διακινήτης τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου συμμετέχει καὶ στὸ ξυλεμπόριο ποῦ τροφοδοτοῦσε τὰ ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν. Ὁ ἴδιος ἦταν ἐπικεφαλῆς ὑλοτομικῆς κομπανίας καὶ ἀνῆκε στὸ δίκτυο τῶν μεσαζόντων ποῦ πουλοῦσαν τὴν ξυλεία στοὺς κύριους προμηθευτὲς τῶν ναυπηγείων, Γάλλους καὶ Ἕλληνας.⁴⁵

Βασικὸ πρόβλημα τῶν ἐν λόγῳ ἐμπόρων τῆς Barletta, γιὰ τὸ ὁποῖο ζητοῦν διευθέτηση ἀπὸ τὸ Magistrato di Commercio, εἶναι ὁ ἀνορθόδοξος τρόπος μεταφορᾶς ἐμπορευμάτων στὴν Ἠπειρο ἀπὸ συναδέλφους τους, γεγονός μὲ σοβαρὲς γι' αὐτοὺς οἰκονομικὲς συνέπειες. Τὰ ἐμπορεύματα αὐτὰ μεταφέρονται μὲ ναπολιτάνικα ἢ βενετικὰ πλοῖα στὴν Κέρκυρα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἠπειρωτικὲς ἢ ἑπτανησιώτικες βάρκες τὰ μεταφέρουν στὴν Ἠπειρο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποφυγὴ πληρωμῆς προξενικοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ πρόξενος τῆς Νεάπολης στὴν Ἄρτα ἤγειρε ἀξιώσεις,⁴⁶ διέφευγαν ἐπιτήδεια καὶ τὰ τελωνειακά, ἐφόσον ἐπρόκειτο γιὰ λαθραῖες μεταφορὲς ἢ ἐπλήρωναν μειωμένους δασμοὺς γιὰ ἐμπόριο transit.

44. Γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς Δημ. καὶ Κων. στὶς γαλλικὲς πηγές βλ. Σ. Βορείου, *Τὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ*, σ. 36. Γ. Σιορόκια, *Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο*, σ. 106, 116, 162. Γιὰ τὴν ἑταιρεία Βλαχούτση βλ. Σ. Κουγέα, «Ἀρχεῖο Σταύρου», σ. 148, 149, 154-155, 160, 167, 171, 173, 178-179, 180, 190-191.

45. Γ. Παπαγεωργίου, «Τὰ πιστοποιητικὰ προέλευσης ἐμπορευμάτων», σ. 168. Τοῦ ἴδιου, «Μιά ἐμπορικὴ συντροφιά στὰ Γιάννενα στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. καὶ οἱ μαρτυρίες ἀπὸ τὸ κατάστιχό της γιὰ τὴ διακίνηση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου», *Λοιδώρη* 18 (1989) 134-139. Ἑλ. Γιαννακοπούλου, *Γαλλοελληνικὴ ἐκμετάλλευση δασῶν*, σ. 103, σμ. 76, 171, 189.

46. ASN, Affari Esteri, τ. 2679: Μαρτυρικὴ κατάθεση τεσσάρων ἐμπόρων τῆς Ἄρτας, Ἄρτα 30 Δεκεμβρίου 1780, συνημμένη στὴν ἀναφορὰ τῶν ἕνδεκα Ἄρτινων ἐμπόρων τῆς 21 Ἀπριλίου 1781, σχετικὰ μὲ τὴν τακτικὴ τοῦ ἐμπόρου Δ. Καραγιάννη νὰ μὴν καταβάλλει προξενικὰ δικαιώματα στὸν πρόξενο τῆς Νεάπολης στὴν Ἄρτα Τζώρτζη Δόλτζη. Βλ. καὶ ἔγγραφο 4.

Ἡ ομάδα τῶν Ἀρτινῶν ἐμπόρων τῆς Barletta βρισκόταν γι' αὐτὸ τὸ θέμα σὲ ἀντίπραξη μὲ τὸν Ἡπειρώτη ἔμπορο Δημ. Καραγιάννη, γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὶς γαλλικὲς πηγές —εἶχε χρηματίσει ἀπὸ τὸ 1740 καὶ ἐξῆς πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἄρτα— καὶ κατήγγειλε στὸ Magistrato di Commercio τῆς Νεάπολης τὴ λειτουργία ἐμπορίου transit μέσω Κερκύρας καὶ ἄλλων λιμανιῶν ποὺ ἀπέβαινε εἰς βάρος τους. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς νομιμότητος στὸν κόσμον τῶν ἐμπόρων «μὲ τὸ νὰ εἶναι κοινὴ ἡ ὑπόθεσις εἰς ζημίαν τῶνπραματευτῶν» μεσολάβησαν στὸν κατὴ τῆς Ἄρτας οἱ ἐγκατεστημένοι στὴν Ἄρτα προμηθευτὲς τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Barletta.⁴⁷ Πρόκειται γιὰ κατάσταση ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ παγιώνεται κατὰ τὴν περίοδο ποὺ οἱ γνωστοὶ μας ἀδελφοὶ Πάνου (Μιχαήλ καὶ Ἀναστάσιος) εἶχαν τὸ ἐμπόριο Ἡπείρου καὶ Κάτω Ἰταλίας-Σικελίας στὰ χέρια τους καὶ ποὺ ἔκτοτε ἔγινε ἔρπουσα, ἀφοῦ εὐνοοῦσε τὰ κέρδη τῶν ἐμπόρων.⁴⁸

*

Ὁ ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸ 17ο καὶ 18ο αἰῶνα, καὶ μὲ τὴ χορήγηση προνομίων στοὺς ἐμπόρους καὶ ναυτικούς (franchigie doganali), ἀπέβλεπε οὐσιαστικὰ στὴν ἀποδυνάμωση τῆς ἐμπορικῆς ἰσχύος τοῦ Λιβόρνου,⁴⁹ ποὺ ἡ εἰσβολὴ τοῦ βόρειου ἐμπορίου εἶχε ἀναδείξει σὲ ἀσυναγώνιστο διαμετακομιστικὸ κέντρο.⁵⁰ Τὸ Λιβόρνο εἶναι ἀποθήκη κυρίως τῶν Ἀγγλων κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα,⁵¹ ἐποχῇ

47. ASN, Affari Esteri, τ. 2679, Ἀναφορὰ τῶν ἕνδεκα Ἀρτινῶν ἐμπόρων, ὁ.π. Βλ. καὶ σημ. 54.

48. Σ. Βορείου, *Τὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ*, σ. 34-43· βλ. καὶ παρακάτω Σ. Μάξιμου, *Ἡ ἀγῆ*, σ. 58.

49. V. B. Flore, «La trasformazione degli scali italiani dagli inizi del secolo XVI all'apertura del canale di Suez», στὸ συλλογικὸ ἔργο *Les Grandes Escales*, 10ème Colloque International d'Histoire Maritime, 2ème partie «Les temps modernes», τ. 33 (Collection «Recueils de la Société Jean Bodin»), Bruxelles 1972, σ. 246-249.

50. Fern. Braudel - Rugg. Romano, *Navires et marchandises à l'entrée du port de Livourne (1547-1611)*, στὸ «Ports, Routes et Traffics», ἔκδ. τῆς École Pratiques des Hautes Études, Section IV, Paris 1951, σ. 117-122.

51. Γιὰ τὴν ἀνταγωνιστικὴ παρουσία τῆς Ἀγγλίας στὴ Μεσόγειο ἤδη ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα βλ. Davis Ralph, «England and the Mediterranean (1570-1670)», στὸ συλλογικὸ ἔργο *Essays in the Economic and Social History of Tudor and Stuart England* (ἔκδ. F. J. Fisher), Cambridge (The University Press) 1961, σ. 117-137. Εἰδικότερα γιὰ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις τῶν Ἀγγλων μὲ τὸ Λιβόρνο, P. Scrotoppi, «Il porto di Livorno e gli inizi dell'attività inglese nel Mediterraneo», *Bolletino Storico Livornese* (1937) (ἀνάτυπο). Γενικότερα γιὰ τὸ Λιβόρνο βλ.

κατὰ τὴν ὁποία ἀνθεῖ ἐκεῖ ἡ ἑλληνικὴ παροικία⁵² κυρίως μετὰ τὸ 1760. Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Σταύρου γνωρίζουμε πολλοὺς Ἠπειρωτὲς ἐγκατεστημένους στὸ Λιβόρνο στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, καθὼς καὶ ἄλλους ποὺ μετακινοῦνται μεταξὺ Ἠπείρου-Λιβόρνου. Ὁ Ἰωάννης Βρεττὸς ἔχει ἐκεῖ ἰδρύσει τὴν ἐταιρεία Ἰωάννης-Ἀργύρης Βρεττὸς καὶ Σία.⁵³ Πρόκειται γιὰ τὴν οἰκογένεια ποὺ δίνει τὰ «λάσσα», ἐπιχορηγήσεις καὶ κληροδοτήματα γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴ λειτουργία τοῦ νοσοκομείου Ἰωαννίνων (1799).⁵⁴ Ἀπαντῶνται ἐπίσης στὸ Λιβόρνο καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ὅπως οἱ Θεοδόσιος Ζωσιμάς, Ἀπ. Βασιλείου, Δημ. Κονταξῆς καὶ Σία, Τριαντάφυλλος Κατσαρός, Μοσπινιώτης καὶ ἄλλοι. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Δουροῦτῆ πληροφοροῦμαστε ὅτι ἐκτὸς τῶν ἴδιων ἐμπόρων βρίσκονται ἐγκατεστημένοι στὸ Λιβόρνο καὶ οἱ Κ. Παράσχης, Ν. Σγοῦρος (συμπέθεροί τους), οἱ ἀδελφοὶ Σταματάκη καὶ ἄλλοι.⁵⁵

Στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γάλλου προξένου Λιβόρνου (1793-1795) μετὶ τῆς γαλλικῆς ἀρχῆς ἐξιστορεῖται μιὰ ἀξιοπρόσεκτη περίπτωση καταδρομῆς ποὺ ἀποκαλύπτει τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητες καὶ τὸ δυναμισμὸ Ἠπειρωτῶν ἐμπόρων στὸ Λιβόρνο (1793-1794).⁵⁶ Πρόκειται γιὰ τοὺς ἀ-

G. Sonnino, *Saggio sulle industrie marine e commercio in Livorno sotti i primi due lorennesi (1737-1790)*, Cortona 1909. M. Baruchello, *Livorno e il suo porto. Origini, Caratteristiche e Vicende dei Traffici Livornesi*, Livorno 1932. D. Lomer, *Merchants and Reform in Livorno (1814-1868)*, Callifornia 1987.

52. Νικ. Τωμαδάκη, «Ναοὶ καὶ θεομοὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τοῦ Λιβόρνου», *ΕΕΒΣ* 16 (1940) 81-127. Κ. Ν. Τριανταφύλλου, *Οἱ Κωστάκηδες τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Λιβόρνου. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τοσκάνης καὶ τῶν μετεπαναστατικῶν Πατρῶν*, Ἀθήναι 1968. Τοῦ ἴδιου, *Οἱ κώδικες γάμων καὶ βαπτίσεων τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τοῦ Λιβόρνου 1760 καὶ ἔξης*, Πάτραι 1986. Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα καὶ κατὰ τὸ 19ο αἰὼνα βλ. G. Panessa, *Le comunità greche a Livorno tra integrazione e chiusura nazionale*, Livorno, ἐκδ. Belforte, 1991.

53. Σ. Κουγέα, «Ἀρχεῖο Σταύρου», σ. 10, 148, 153, 161. Γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Βρεττῶν, τὴν προσωπικότητα τοῦ καθενός, τῆς μετακινήσεις τους μεταξὺ Βενετίας, Λιβόρνου καὶ Νεαπόλεως, τὴν περιουσία τους καὶ τὰ ἔργα εὐποιίας βλ. Β. Πυρσινέλλα, «Τὰ ἀρπαγέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ κτήματα τῶν Βρεττῶν», *ΙΙΧ* 13 (1938) 134-137. Γιὰ τοὺς Βρεττῶς στὸ Λιβόρνο βλ. καὶ Τριανταφύλλου, *Κωστάκηδες...*, σ. 29, 44, 46, 51 καὶ 55.

54. Ἀρ. Σταυρόπουλου, «Τὸ νοσοκομεῖον τῶν Ἰωαννίνων (1799-1821)», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου: Ἠπειρος, Κοινωνία, Οἰκονομία 15ος - 20ός αἰῶνας*, (Γιάννινα 4-7 Σεπτ. 1983), Γιάννινα 1987, σ. 26-30 καὶ 39.

55. Σ. Κουγέα, «Ἀρχεῖο Σταύρου», σ. 10, 146. Γ. Παπαγεωργίου, «Δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν», σ. 174, 182, 185-186. Τριανταφύλλου, *Οἱ Κωστάκηδες...*, σ. 29, 36, 38, 44, 46, 47, 51, 55, 84, 90-91.

56. AMAEF, AD, σειρὰ CCC, τ. 91, σ. 265-267. Rapport fait au comité

δελφούς Ζούκη, γνωστούς και από άλλες πηγές, έγκατεστημένους στο Λιβόρνο στο β' μισό του 18ου αιώνα.⁵⁷ Στόν έμπορικό οίκο τών Ζούκη στά τέλη του αιώνα (1793) βρίσκουμε τούς εξαδέλφους Ίωάννη, γιό του Θεόδωρου Ζούκη, και Χριστόδουλο, γιό του Άθανάσιου Ζούκη. Οί έμπορικές δραστηριότητες του Ίωάννη Ζούκη μάς είναι γνωστές και από τό άρχεϊο Δουρούτη. Άνήκει στή συντροφιά τών συγχωριανών του Καλαρρυτινών αδελφών Παράσχη (1781-1800), πού είχαν έμπορικό οίκο στο Λιβόρνο, και έκανε μαζί μ' αυτόους και τούς αδελφούς Δουρούτη συντροφικές άγορές.⁵⁸

Στίς πηγές μας οί έμποροι Ζούκη φέρονται ώς νομοταγεϊς όθωμανοί υπήκοοι, πού πληρώνουν με συνέπεια χράτσι και άλλα δοσίματα στά Γιάννενα. Άσχολούνται στήν περίπτωση μας με τό έμπόριο άποικιακών, κυρίως ζάχαρης, και συνεργάζονται με τό συμπατριώτη τους Δημήτριο Μπιτώνη, πού διέμενε μόνιμα στόν Κάδικα (Cadix) τής Ίσπανίας και τούς προμήθευε έμπορεύματα. Τό θέμα άπασχολεί τίς γαλλικές άρχές, γιατί τόν Άπρίλιο του 1793 ή πραμάτεια τών Ήπειρωτών έμπόρων πού μεταφερόταν στήν Ήπειρο έγινε λεία Γάλλων καταδρομέων και τά κιβώτια τής ζάχαρης μοιράστηκαν άργότερα ανάμεσα σε Γάλλους κουρσάρους, Γάλλους στρατιώτες και στο Γάλλο πρόξενο στή Γένοβα. Ήπίμωχο σημείο στήν εξέταση αυτής τής ύπόθεσης ήταν ή αούδετερότητα τώνπραματευτών» και ή νομιμοφροσύνη τους άπέναντι στις τουρκικές άρχές. Ός όθωμανοί υπήκοοι δε μετείχαν στους ναυτικούς άποκλεισμούς και άνταγωνισμούς στή Μεσόγειο και έπί πλέον είχαν έκπληρώσει τίς φορολογι-

de Salut Public par le C(itoyen) Verninac, envoyé extraordinaire de la Republique Française près la Porte Ottomane. Reclamation faite par deux sujets ottomans pour une partie de sucre appartenante sur un navire vénitien arrêté par un armement français et conduit à Gènes en Fructidor an 4 (1796) de la Republique. Constantinople le 5 Vendemiaire [28 septembre] l'an 4 de la Republique (1796). Βλ. και έγγραφο 5.

57. Τριανταφύλλου, *Οί Κοστάκηδες τής Άχαΐας και του Λιβόρνο...*, σ. 39, 45, 47 και 51. Για τίς δραστηριότητες τών αδελφών Ζούκη στο Λιβόρνο με διαβεβαίωσε και ή Δέσποινα Βλάμη, πού ετοιμάζει διδακτορική διατριβή για τούς Έλληνες έμπόρους στο Λιβόρνο, και τήν όποία εύχαριστώ. Ό Ήπειρώτης Άθανάσιος Ζάκος, έμπορος, σύμφωνα με γαλλικές πηγές (Σ. Βορείου, *Ναυτικό*, σ. 35-37) έγκατεστημένος στο Λιβόρνο κατά τά έτη 1750-1751, ίσως, άν ύποθέσουμε παρανάγνωση τών έγγραφων από τό Μάξιμο, να ταυτίζεται με τόν Άθανάσιο Ζούκη, πατέρα του ένός από τούς έν λόγω έμπόρους.

58. Γ. Παπαγεωργίου, «Δραστηριότητες Καλαρρυτινών έμπόρων», σ. 183-184. Του ίδιου, «Έμπόρου πατρός έπιστολαί προς τόν έαυτού υίόν», *Δωδώνη* 20¹ (1991) 284 και σημ. 3.

κές τους υποχρεώσεις στην πατρίδα τους. «Τὸ πρᾶμα νεοτράλε, δι' αὐτὸ καὶ λίμπρο καὶ ἐμεῖς εἴμεθα νεοτράλοι ... ἐστείλαμε καὶ τὰ χαρταζοχάρτια μας καὶ ὅλα τὰ δικαιώματά μας, ὅπου πληρώνουμε ὅλα τὰ δασίματα εἰς τὴν χώραν μας...». Ἐξἄλλου («ὁ ἐδῶ Γράν Δούκας μᾶς ἔκαμε νεοτραλιτὰ μὲ τὴ Ρεπούμπλικα τῆς Φράντζας»).⁵⁹ Ἡ ὅλη ὑπόθεση ἐμπλέκεται στὶς γραφειοκρατικὲς διαδικασίαις τῶν γαλλικῶν προξενείων Λιβόρνου καὶ Γένοβας καὶ ἀντιμετωπίζει τὴν ἀδιαφορία τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Γένοβας, ποὺ ἐνέχεται σ' αὐτή. Οἱ Γιαννιώτες ἔμποροι, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις, ἐμμένουν πεισματικὰ στὴ διεκδίκηση τοῦ δικαίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία μὲ τὸν προμηθευτὴ τους καὶ ἀποδέκτη τοῦ φορτίου Χριστόδουλο Βλαχούτση, «Barataire» τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας στὴν Ἄρτα. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Δημ. Βλαχούτση, ποὺ ἀναφέραμε, ὁ ὁποῖος μαζὶ μὲ ἄλλους ἐμπόρους, μέλη τῆς ἐταιρείας «Βλαχούτσης - Καρύδης - Ἄμοιρος καὶ Σία» ἀπαντῶνται συχνὰ στὸ Ἄρχεῖο Σταύρου. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἔμποροι Κωνσταντῖνος Καρύδης καὶ Εὐστράτιος Ἄμοιρος υπογράφουν ὡς μάρτυρες σὲ ἔγγραφο ποὺ ἀφοροῦν τὴν ὑπόθεση τῶν ἀδελφῶν Ζούκη.⁶⁰

Τοῦ θέματος τῶν Ἡπειρωτῶν ἐμπόρων ἐπιλήφθηκε τέλος ἡ Comité de Salut Public. Ἡ Πύλη, ὡς γνωστόν, δὲν εἶχε ἀκόμα ἀναγνωρίσει ἐπίσημα τὴ γαλλικὴ Δημοκρατία. Ὡστόσο βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη (1793) ὁ Descorches, ex-marquis de Sainte-Croix, ὅχι ὡς ἐπίσημα ἀποδεκτὸς πρεσβευτῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς μὲ τὴ σιωπηρὴ ἀνοχὴ τοῦ Διβανίου.⁶¹ Ἐκ μέρους τῶν Γιαννιωτῶν ἐμπόρων ἀπευθύνθηκε σ' αὐτὸν ὁ Δημ.

59. AMAEF, AD, CCC, τ. 91, σ. 267-268, Τέσσερα γράμματα τῶν ἀδελφῶν Ζούκη ἀπὸ Λιβόρνο (6 καὶ 20 Μαρτίου καὶ 17 Ἀπριλίου καὶ 6 Ἰουλίου 1795) πρὸς τὸν Χριστόδουλο Βλαχούτση, ἔμπορο στὰ Γιάννενα, ἀδελφὸ τοῦ Κ. Βλαχούτση, διερχομένηα τοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Ἄρτας, καθὼς καὶ μετάφραση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν. Βλ. ἔγγραφο 6.

60. AMAEF, σειρὰ CCC, τ. 91, σ. 267-268, Τέσσερα γράμματα τῶν ἀδελφῶν Ζούκη ἀπὸ Λιβόρνο. Βλ. ἔγγραφο 6.

61. Ἡ Πύλη ἀπέπεμψε σκαιῶς τὸν ἀμέσως διάδοχο τοῦ Choiseul-Gouffier M. de Sémoville (1791). Ὁ Descorches de Saint-Croix κατόρθωσε παρὰ τὴν ἀνεπίσημη παραμονή του νὰ ἐξασφαλίσει τὴν οὐδετερότητα τῆς Πύλης στὸν πόλεμο ποὺ ἡ μοναρχικὴ Εὐρώπη διεξῆγε κατὰ τῆς Γαλλίας. Ed. Driault, *La question d'Orient. Depuis ses origines jusqu'à nos jours...*, Paris 1900, σ. 71. Ἡ Πύλη ἀναγνωρίζει τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία μετὰ τὸ 1795, ὅποτε ἡ Γαλλία ἔχει δικαίωμα νὰ ἀποστείλει καὶ πάλι πρεσβευτῆ. Βλ. E. de Marcère, *Une Ambassade à Constantinople, La Politique Orientale de la Revolution Française*, Paris 1927, σ. 2, 246. G. Lefebvre, *La France sous le Directoire 1795-1799*, Paris 1984, 55. Βλ. καὶ σσμ. 58 καὶ 59. Πρβλ. ἔγγραφο 5.

Βλαχούτσης και τὸ θέμα μπῆκε σὲ διπλωματικότερη τροχιά ἐξέλιξης. Οἱ ἀρνήσεις τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Γένοβας δὲν ἔκλεισαν τὴν ὑπόθεση. Οἱ Ἑπειῶτες ἔμποροι, ὡς ὀθωμανοὶ ὑπῆκοοι, μποροῦσαν νὰ προσφύγουν στὴ μεσολάβηση τῶν Ὀθωμανῶν. Ἔτσι, ἀκόμα κι ἂν τὰ κιβώτια τῆς ζάχαρης εἶχαν πουληθεῖ, ἡ Comité de Salut Public ἐξουσιοδοτοῦσε τὸν ἀπεσταλμένο της στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ δοθεῖ στὴν ὑπόθεση μιὰ ἀλύση ἐπάξια τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς γενναιοψυχίας τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ». ⁶²

*

Τὰ παραπάνω συνιστοῦν περιπτώσεις ἐλάσσονος, βέβαια, ἐμπορίας σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐμπορικὴ δραστηριότητα τῶν Ἑπειρωτῶν στὴ Λιβύα, τὴ Βιέννη, τὴν Τεργέστη, τὴ Βενετία, ὅπου τὰ πολυκλαδὰ ἐμπορικὰ δίκτυα (branches). Ὡστόσο εἶναι ἐνδεικτικὲς τῶν ἐμπορικῶν συνθηκῶν καὶ τάσεων τῆς ἐποχῆς, στὰ πλαίσια τῶν ὁποίων τὸ παροικιακὸ φαινόμενο ὀριμάζει καὶ μορφοποιεῖται καὶ τὸ ἡπειρωτικὸ ἐμπόριο ὁργανώνεται καὶ παίρνει τὰ ὀριστικὰ του γνωρίσματα.

Ἡ ἐνσωμάτωση τῶν Ἑπειρωτῶν ἀδελφῶν Πάνου στὸν ἐμπορικὸ κῶσμο καὶ τὴν κοινωνία τῆς Νεαπόλεως καὶ ἡ δημιουργία ἀπὸ αὐτοὺς αὐτόνομου ἐμπορικοῦ οἴκου μὲ παραρτήματα στὸ ἐξωτερικὸ δείχνουν εὐκρινῶς τὸ δυναμισμό τους. Ἀξιοποιεῖται στὸ ἔπακρον ἡ συγκυρία παροχῶν τοῦ Βασιλείου πρὸς τοὺς μετανάστες καὶ τοὺς ἐμπόρους.

Τὰ στοιχεῖα μας γιὰ τὶς ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῶν Ἀρτινῶν, ἐγκατεστημένων στὴ Μπαρλέττα (1780 κ.έ.), καὶ τῶν Γιαννιωτῶν στὸ Λιβόρνο ἐνισχύουν καὶ συγκεκριμενοποιοῦν γνωστὲς ἤδη ἐπισημάνσεις. Ἔτσι:

1. Ἐπαναδραστηριοποιοῦνται οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες τῆς Ἰταλίας (Μπαρλέττα, Νεάπολης, Ἀγκώνας, Λιβόρνο) κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα. Εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια καὶ μετὰ τὴ λαίλαπα τῶν Ὀρλωφικῶν ἔγιναν μαζικὲς μεταναστατεύσεις πρὸς τὴν Ἰταλία, ἐνῶ μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774) ἐνθαρρύνθηκαν οἱ ἐμπορικὲς καὶ ναυτιλιακὲς δραστηριότητες.

Ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων στὴν περιοχὴ τοῦ Μπάρι τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα —οἱ ἐτήσιες εἰσαγωγὲς τῶν Ἑλλήνων ἔφθαναν ἐκεῖ τὰ 150.000 δουκάτα— εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν παραχώρηση ἐκ νέου προνομίων «di casamenti e chiesa» (21 Φεβρ. 1789). Προβλεπόταν ἡ ἐγκατάσταση ὡς καὶ 60 ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν στὴ Μπαρ-

62. AMAEF, σειρά CCC, τ. 91, σ. 265-267, Rapport fait au Comité de Salut Public, ὁ.π.. Βλ. ἔγγραφο 5.

λέττα χωρίς να υπολογίζονται οι Ἑλληνες πού ἐκεῖ πηγαينوέρχονταν. Ἡ μετακίνηση τῶν Ἡπειρωτῶν ἐμπόρων πρὸς τὴ Νότια Ἰταλία λοιπὸν εἶχε ἐρείσματα.⁶³

2. Ἀνθεῖ τὸ μεταπρατικὸ ἐμπόριο, πού ἀποτέλεσε, ὡς γνωστόν, τὸ μοχλὸ τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης στὴν Ἡπειρο,⁶⁴ κυρίως στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα.

Τὸ ἀρχαικὸ ὕλικὸ στὸ ὁποῖο στηρίζεται ἡ μελέτη ἐπιτρέπει καὶ ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις. Οἱ μεταπράτες ἔμποροι φέρονται ἀπὸ χρόνια ἐγκατεστημένοι στὶς πόλεις αὐτὲς τῆς Ἰταλίας. Γίνεται μάλιστα λόγος γιὰ εὐρύτερη ἐγκατάσταση στὴν περιοχὴ τοῦ Μπάρι, πού δείχνει μαζικὴ μᾶλλον μετανάστευση οἰκογενειῶν. Ἐξἄλλου ἡ ἀποδημία γιὰ ἐμπορικοὺς λόγους εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν Ἡπειρωτῶν αὐτὴν τὴν περίοδο.⁶⁵

Ἡ ἀλλαγὴ ἢ ὄχι τῆς ὑψηλότητος τῶν Ἡπειρωτῶν ἐμπόρων πού ἀναφέρονται στὴ μελέτη δὲν εἶναι πάντοτε εὐκρινὴς στὶς πηγές. Ἡ ἀνάμιξις τῶν ἀδελφῶν Πάνου στὰ δημόσια πράγματα τῆς Νεάπολης ἴσως δικαιολογοῦσε τὴν ἀλλαγὴ. Γιὰ τοὺς Ἀρτινοὺς ἐμπόρους τῆς Μπαρλέττας δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις. Οἱ ἀδελφοὶ Ζούκη, ἂν καὶ ἐγκατεστημένοι στὸ Λιβόρνο, δηλώνουν ὅτι: «Ἐμεῖς ἔχομεν τὰ σπίτια μας εἰς Ἰωάννινα», ὅπου καὶ πληρώνουν «ὄλα τὰ δασίματα». Οἱ ἴδιοι ὅμως, ἐνταγμένοι στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ Λιβόρνου, πληρώνουν κοινοτικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς εἰσφορές. Ἀναγράφονται τὰ ὀνόματά τους στὴν κατ' ἔτος «δρῆτα».

Ἡ ὀθωμανικὴ ὑψηλότητα ἐξασφάλιζε στοὺς ἀδελφοὺς Ζούκη πλεονεκτῆματα ἔναντι τῶν ἄλλων ἐμπόρων, ὅπως στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι τὴν οὐδετερότητα καὶ συνεπῶς τὴν ἐλευθεροκοινωνία στὶς ἐμπορικὲς

63. I. K. Χασιώτη, *Ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς διασπορᾶς, Θεσσαλονίκη* (ἐκδ. Βάνιας) 1993, σ. 51, 72-74. Γιὰ τὰ προνόμια βλ. R. Romano, *Le commerce du Royaume de Naples avec la France et les pays de l'Adriatique au XVIII siècle*, Paris 1951, σ. 89-90. Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παροικία στὴν Ἀγκώνα βλ. Γ. Παπαγεωργίου, «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἀγκώνας κατὰ τὸ 19ο αἰώνα», *Δωδώνη* 4 (1975) 295-339.

64. I. K. Χασιώτη, *Ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς διασπορᾶς*, σ. 50. Πρβλ. καὶ σ. 153, 156-7 τῆς μελέτης. Γιὰ τὸ μεταπρατικὸ τρόπο ἐμπορίου μέσω ἀντιπροσώπων (ρεκουμάντρων) βλ. Ἑλ. Γιαννακοπούλου, *Γαλλοελληνικὴ ἐμμετάλλευσι δασῶν*, σ. 113, σημ. 12, ὅπου καὶ συγκεντρωμένη ἢ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα βιβλιογραφία.

65. H. Holland, *Travels*, σ. 148: «This method of preventing emigration has the effect of retaining in Ioannina branches of all the ancient families of the place and there by of keeping up commercial connections which otherwise might be transferred elsewhere». Βλ. σ. 155, 159 τῆς μελέτης.

συναλλαγές και μεταφορές. Οικειοποιούνται όμως, άσχετα με την ύπηκοότητα τους, και τὰ όφελή τῆς παραμονῆς τους στην άλλοδαπή. Γι' αυτό και προσθέτουν στην επιχειρηματολογία τους: «Ό έδω Γράν Δούκας μας έχει νεοτραλιτά με την αὐτήν Ρεπούμπλικαν» (Γαλλία).⁶⁶

“Όπως ή χρήση τῆς διπλῆς σημαίας, άλλοτε όθωμανικῆς άλλοτε βενετικῆς ή ρωσικῆς, από τους “Ελληνες” Όθωμανούς ύπηκόους κατά τις μεταφορές,⁶⁷ έτσι και τὸ παιχνιδι τῆς διπλῆς ύπηκοότητας με έγκυρα ή πλαστά στοιχεία και με έπιλογές κατά περίπτωση δέν ήταν έξω από τις έμπορικῆς συνθήεις τοῦ μεταπράτη έμπόρου. “Η διατήρηση έξάλλου έμπορικῶν οΐκων ταυτόχρονα στην πατρίδα και στην άλλοδαπή (π.χ. Λιβόρνο και Γιάννενα) ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στις πρακτικῆς άκόμα και τῶν μικρότερων έμπόρων. Διευκολύνονταν έτσι ή συγκέντρωση και ή διακίνηση τῶν έμπορευμάτων (είσαγωγῶν - έξαγωγῶν), αλλά και έξυπηρετοῦνταν οΐκογενειακῆς και περιουσιακῆς ανάγκες.⁶⁸

“Η διάχυση τῶν “Ηπειρωτῶν έμπόρων στις πόλεις τῆς “Ιταλίας και ή πύκνωση εκεῖ τῶν έμπορικῶν τους πρακτορειῶν, καθώς και οί ανάγκες που επέβαλλαν τὸ μεταπρατικό τρόπο έμπορίας εἶναι έμφανεῖς στις πηγές. «Εἶμεθα από την χώραν μας και εἰς όλα τὰ μέρη τῆς “Ιταλίας δια νὰ έβγάλωμεν τὰ έξοδά μας και δοσίματα, επειδῆ ό τόπος μας δέν έχει καμίαν ίντραδάαν και οὔτως πολιτευόμεθα». ⁶⁹ “Η έμπορία σέ οΐκογενειακό επίπεδο διευκολύνει τῆ δημιουργία έμπορικῶν πρακτορειῶν με τῆ διασπορά τῶν έταίρων (άδελφῶν, τέκνων, γαμπρῶν, έξαδέλφων, συμπεθέρων) στις διάφορες πόλεις και στά πόστα προμηθειῶν. “Έτσι διευκολύνονται οί μετακινήσεις τῶν έμπόρων-έταίρων. “Η μετάβαση με την καρότσα από τῆ

66. Τριανταφύλλου, *Οί Κοστώκηδες...*, σ. 39, 45, 47, 51. Βλ. έγγραφο 6, σ. 172 τῆς μελέτης.

67. Σ. Βορείου, *Ναυτικό*, σ. 25-28. Νικ. Βλασσόπουλου, *“Η ναυτιλία τῶν “Ιονίων νήσων, 1700-1761*, τ. 1, “Αθήνα 1995, σ. 86-90.

68. Βλ. σ. 158-159 τῆς μελέτης. Πρβλ. Η. Holland, *ό.π.*, σ. 148. «...They emigrate in considerable number to the adjacents countries where their activity can have more scope in the nature of the government. Some branches of the migratiny families howere are always left in Turkey either from necessity from the possession of property in the country or from the convenience to both parties in a commercial point of view. Thus by far the greater port of the exterior trade of Turkey in the exchange of commodities, is carried on by Greek houses which have residents at home and branches in various cities of Europe mutually aiding each other; and by means of the lather extending their concern much more variously than could be done in Turkey alone».

69. Βλ. έγγραφο 6, σ. 172 τῆς μελέτης.

Μπαρλέττα στη Νεάπολη και από τη Νεάπολη στο Λιβόρνο⁷⁰ είναι φαίνεται άπλη υπόθεση.

Οί έμπορικές οικογενειακές επιχειρήσεις έχουν ως προμηθευτές ισχυρούς έμπόρους, ένταγμένους σέ πολύκλαδους έμπορικούς οίκους. Οί άδελφοί Πάνου στη Νεάπολη συνεργάζονται με πορτογαλικό έμπορικό οίκο, ένω οί άδελφοί Ζούκη έντάσσονται στο δίκτυο τής εταιρείας «Βλαχούτσης, Καρύδης, Ἄμοιρος και Σία», πού διασυνδέεται με τόν έμπορικό οίκο Σταύρου. Παράλληλα, συμμετέχουν στην έμπορική συντροφιά τών άδελφών Δουρούτη και Παράσχη. Πίσω όμως από τά έμπορικά κατάστιχα κάθε οίκου λανθάνει ένας κόσμος μικρών ή μεγάλων εμπόρων και ομάδων με συγκεκριμένα πόστα και έπιμερισμό δραστηριοτήτων. Ἐτσι παρατηρεῖται έξειδίκευση σέ συγκεκριμένους έμπορικούς τομείς, άν και εἶναι γενικά γνωστό ότι οί έμπορικοί οίκοι διακινούσαν πλῆθος ποικίλων έμπορευμάτων. Συγκεκριμένα, οί Ἄρτινοι έμποροι τής Μπαρλέττας ασχολούνται με τó εμπόριο δερμάτων άρνιῶν για τά βυρσοδεψεία τής Νεαπόλεως, ένω οί έμποροι Ζούκη κυρίως με τά άποικιακά.

Μέσω έστω και τοῦ άποσπασματικοῦ υλικοῦ τής μελέτης ή κίνηση τοῦ ήπειρωτικοῦ εμπορίου εἶναι έμφανής: Γιάννενα - Μπαρλέττα - Νεάπολη - Μεσσήνα - Κάδικας. Ἐνα έμπορικό ρεῦμα έξω από τούς μηχανισμούς πού στήριζαν τó βενετικό μονοπώλιο. Ἄλλωστε ó έμπορικός αὐτός κόσμος εἶχε από τó 16ο αἰώνα άρχίσει νά αὐτονομεῖται μέσω τών πανηγυριῶν τοῦ Lanciano και Recanati και άργότερα τής Senigallia.⁷¹ Ἐπίκεντρο τοῦ μεταπρατικοῦ εμπορίου πρὸς τήν Ἠπειρο, κυρίως στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, εἶναι τó Λιβόρνο.

Οί παραπάνω παρατηρήσεις συγκλίνουν στη σκιαγράφηση κάποιου μοντέλου τοῦ ήπειρωτικοῦ εμπορίου, περισσότερο εμπλουτισμένου άπ' αὐτό πού προτείνει ó Holland.⁷² Τό θέμα όμως αὐτό, όπως και τó σύστημα οργάνωσης αὐτοῦ τοῦ εμπορίου (ρουφέτια), καθώς και ή σχέση του με

70. Βλ. σ. 148-50, 155-6 τής μελέτης. Για τίς συχνές μετακινήσεις τών εμπόρων στην Ἰταλία βλ. και Ἄρχεῖο Σταύρου, σ. 10, 146-155, 160-164 και άρχεῖο Δουρούτη (Γ. Παπαγεωργίου, «Δραστηριότητες»), σ. 173-174, 176, 178, 182-187.

71. Ἑλ. Γιαννακοπούλου, «Ἡ Ἄρτα επίκεντρο τοῦ άναταγνισμού τών ξένων», σ. 318-320. Βλ. και τής Ἰδίας, *La région de la Grèce de l'Ouest*, σ. 133-134. Για προσπάθειες ανεξαρτητοποίησης Ἑλλήνων Βενετῶν υπηκόων μέσω έμπορικῶν δραστηριοτήτων στη Senigallia βλ. Κατσιαρδῆ-Hering, *Τό Πανηγύρι τής Senigallia*, σ. 56. Για επέκταση δραστηριοτήτων πρὸς τή Senigallia Ἠπειρωτῶν εμπόρων έγκατεστημένων στη Βενετία, σ. 139-140.

72. H. Holland, *Travels*, σ. 148-149.

τὸ ἀντίρροπο πρὸς Βενετία ρεῦμα τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἐμπορίου — Ἡπειρώ-
τες ἐγκατεστημένοι στὸ Λιβόρνο, λ.χ. οἱ Βρεττοί, ἔχουν ἐμπορικούς οἴκους
καὶ στὴ Βενετία—, ἀπαιτοῦν πολυδιάστατη ἔρευνα καὶ δὲν ἀποτελοῦν
στόχο τῆς ἀνακοίνωσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ¹A. ARCHIVIO DI STATO DI NAPOLI
Σειρά: AFFARI ESTERI

Ἔγγραφο 1

ASN, Affari Esteri
2675, φάκ. 35.

(Ἀχρονολόγητο συνημμένο πρὸς αἴτηση τοῦ Μιχ. Πάνου μᾶλλον τοῦ 1770)

S(ua) R(eale) M(aestà)

Signore

Michele Panno della città di Paramitia nell'Albania superiore, posto a vostri li piedi, umilmente espone: Onde nella sopravvenienza delli Turchi doppo la morte del Principe Scanderbeg, cade la sua famiglia in quelle vicende, che generalmente apportò alla soggiogata Nazione il conquistatore, e specialmente alle famiglie le più distinte quali formato avevano il principal nervo della Guerra del Principe, come su, quella del supplicante: In questo stato continuo la sua famiglia a contare la costituzione fino alle Guerre del 1715, nelle qualli per le antiche memorie, già il Turco concepite, apprensioni d'intelligenza, a pro de Principe Cristiani, e specialmente per il Regnante delle due Sicilie, dove in tempo di Pace s'eran aperte col traffico reciproche corrispondenze, ed incrudeli sopra chi scorse il suo sospeto, condannando con ciò il zio del supplicante all'ultimo supplicio, nel quale destino farebbe pur il Padre caduto se involandosi con figli non di osse rifuggiato in Messina abbandonando al Fisco due Feudi apelati di Livichista, e Valanidia, che gli eran avanzzati dall'antichi possessi, e fortune. Accolto caritatevolmente dal Regnante tra suoi

1. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τηρήθηκε ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου.

sudditi, egli acceso di gratitudine e di riconoscenza studiò e ome rendersi utile allo stato, e su di piantar Casa di negozio in nome del supplicante, che era il so nolo di mille zecchnini su trasportato a Corfu, dove a quel lazaretto, si trovò attaccato della Peste, che privo di vita quattro de suoi Domestici se darsi alle siamme tutto il suscettibile di suoi averi, e consumò nelli dispendi la maggior parte del suo contante, e crediti, che aveva in quella, ed in altre Piazze.

Si riduste al fine di tutte la fatalità della Peste in Otranto, e quivi ripigliando la negoziatura, apportò nella sola estrazione che fece d'ogli in termine di due mesi da venti sette mila ducati di prodotto alle Regie Dogane, indi passato in Napoli ampliò le applicazioni, ma non trovò quell'integrità, quella puntualità, e quell'onestà, che regnar deve tra Negozianti: onde in pochi anni si trovò de persone di varj ceti involto in raggiri ed in lite, che malmenate da più Causitici gli accrebero le soccumbenze in continui, e molteplici spese, ne può mai arrivarne al fine.

In mezzo così fatti garbugli vengo fatto venire per conto di D. Antonio Gomez Figuerò il Portoese per 28 mila ducati di tabbacchi da Salonicchio hà poi docer colla perdita di due mila ducati darli alli Cangiani, e Compagni, che a lui subentrarono nell'Arrendamento, per ducati quindecim mila al Regio Fisco, con aver dato fuori per sicurezza di biglietti per detto Portoese le sue gioje e crediti in Piazza, che ancora di queste ne restò privo; assieme con altri ducati da dieci mila appartenenti al supplicante sù il subbaffitto della Calabria Ultra, in dove non hà mancato la mala corrispondenza del Portoese sudetto, che perchiò per necessità inevitabile sta sec(c)o il giorno d'oggi litigando presto la Regia Giunta.

Cose tutte, che diedero il finale sconcerto a suoi negozi, e corrispondenze, e io ridussero agli estremi bisogni nell'orlo de quali una lunga malattia, ed in questa la morte di sua moglie forastiera gli hà data l'ultima scossa fino collo svaleggio di sua Casa da Servitori e Domestici.

Si strane catastrofe non altro partito li danno, che quello di raccomandarsi alla vostra Real Clemenza compatiteli Sire, e nel vostro grand Animo computatele unassieme con quanto egli contribuì in Messina, e quì nel Regno a pro del Commercio, e delle finanze: con quanto fece per il vostro Servizio fino col sacrificio del Capitano suo fratello, e con la perdita della Compagnia ne'principi stessi, che con

molta spesa l'aveva ammassata oltre il grosso mensile dispendio per il dilui decente mantenimento si nelle guarnizioni che nella Campagna come ben noto, ed in particolare al Conte Triulzi, e rimirate nel tempo stesso l'attual dissimpegno dell'altro suo fratello Console, che serve senza soldo, e profitto immaginabile, anzi soffre le spese, che indispensabilmente vanno unite al Consolato... Si degni altresì rimirare, che l'impresa generosa del Portoese Figuerò dell'importante Arreniamento di Tabacco, con tanto vantaggio dell'azienda di V.M., essere stato primo d'ogn'altro il supplicante, che l'assicurtà del Regio Fisco, e soccorsi nel principio quantità di tabbachi; che ne su l'ultimo sconcerto della Casa del povero supplicante.

In vista a tuttociò può egli non confidare, che la vostra magnanimità, e Reale munificenza non sii per porgerli una pietosa, e caritatevole mano, acciò nonintermini di annichlirsi.

Vi supplica adunque in queste sue miserie con lacrime, e con le più umili istanze, acciò gli doniate almen un qualche officio dal cui provento possi ritraere il proprio mantenimento, porgere egli all'altissimo incessanti le preci; acciò sempre più benedichi V. M., e la Vostra Augusta Prole:

Grazia, ut Deus.

Ἔγγραφο 2

ASN, Affari Esteri
τ. 2675, δεσμ. 35

Napoli li 28 Genajo 1768

*Noi qui sottoscritti Negozianti di questa piazza di Napoli facciamo piena ed indibitata fede a chi spetta veder la presente come conosciamo benissimo a Michele Panno esser stato per molti anni in questa Città Negoziante publico e la sua firma in piazza avea tutto il credito, sappiamo altesi esser stato egli il primo d'aver dato mano il pleggiaria e tabacco per il D. Antonio Gommès figuerò il Portoche-
se per prendere come hà prese l'affitto Cente del tabacco in questa Città e Regno e perchiò esso Panno si ritova al presente in qualche ristrettezza avendo fatto punto a suoy negocy ablenche a nessuno de negossianti di piazza si hà inteso essere stato debitore di col alcuna...*

Ἔγγραφο 3

ASN, Affari Esteri
t. 2679

Barletta li 21 Aprile 1781
(supplica dei mercanti Greci a Vostra Serenità)

Li sotto scritti Negoziani Greci Sudditi della Porta Ottomana dimoranti nella città di Barletta e in altri luoghi convicini della Provincia di Bari prostrati al Real Trono umilmente espongono alla M.V. qualmente sono moltissimi anni da che trafficano in questo Regno introducendo merci dal Levante ed estraendo da questo Regno varie e diverse merci ed in particolare quantità notabile di Pelli Agneline ed altri generi.

Gristoforo Papafili
Giovani Pascale
Nicola Pascale
Anastassio Papassimo
Michele Anastasio
Apostolo Papagiorgio

Dimitrio di Gio Dimo
Anastasio Allimono
Giovanni Macridima
Nicola Cocca
Giorgio Cosmopolo(;)

Per il trasporto di tali merci per il Levante Ottomano sono stati quasi sempre soliti siccome tuttavia lo sono di avvalersi di bastimenti Regni coli sudditi della VM sino al Porto di Corfù e di là poi in avanti sino al Porto di Arta si trasportano il questo Regno è solito imbarcarsi sopra Legni Veneti è di altra nazione sino à Corfù ò altro Luogo per il continuo della prima contumacia e quindi s'introducono in questo Regno, sottomettendosi ad altra Contumacia in osservanza de reali ordini...

Ἔγγραφο 4

Δεκεμβρίου 30 1780, Ἄρτα
(Συνημμένο στην ἀναφορά τῶν 11 Ἄρτινῶν τῆς 21 Ἀπριλίου 1781)

Ὁ Τζώροτζης Δόλτζης κόνσολας τῆς Ἀνάπολης ἔκραξεν ἐκ τῶ ἐδῶ μεχκεμὲν² τὸν Πίζον Δημήτριον Καραγιάννη ζητῶντας τον κονσολάτα ἀπὸ

2. Μεχκεμές: Δικαστήριο (Mahkemè). Κ. Κουκκίδου, *Λεξιλόγιον ἑλληνικῶν*

τὸ προῶγμα ὅπου εἶχε πηγαίνει εἰς Κορυφούς ἀπὸ τὴν Πούλιαν καὶ ἀπὸ τοὺς Κορυφούς ἤλθεν ἐδῶ μὲ βάρκες λέγοντας ὁ αὐτὸς κόνσολας ποὺ ἔχει φιομάνι ὅπου τὸ προῶγμα ὅπου πηγαίνει μὲ Ἀναπολιτάνους εἰς Κορυφούς καὶ ἔρχεται ἐδῶ μὲ βάρκες χρεωστεῖ νὰ τοῦ πληρῶνει κονσολάτο μὲ τὸ νὰ εἶναι κοινὴ ὑπόθεση εἰς ζημίαν τῶν πραγματευστῶν. Ἐπειρικαλέσαμεν καὶ ἡμεῖς τὸν κατὴν γιὰ νὰ μὴ γένη χούκεμ³ καὶ μὲ τὸ ρέσμι⁴ δὲν ἐπλήρωσε 14 γροσία

(ὕπογράφουν)

Δημήτριος Βλαχούτσης
Νικολὸς Θεοχάρης
Γεώργιος Παπαδόπουλος
Ἰωάννης Μυστηρα...

B. ARCHIVES DU MINISTERE DES AFFAIRES ETRANGERES
(FRANCE)

Σειρά: Correspondance consulaire commerciale (Gênes)

τ. 91 (1793-1795)

Ἔγγραφο 5

Rapport fait au Comité de Salut Public par le C Verninac Envoyé
extraordinaire de la Republique Française près la porte Ottomane.

*Théodoro et Christodulo d'Athanasio Zuki négociants grecs Rayas
du Grand Seigneur établis à Livourne réclament treize caisses de
sucre montant ensemble à 1252¹/₂ pièces plattes vieilles et que Dé-
métrio Bittoni autre grec sujet ottoman avoit chargées pour leur*

λέξεων παραγομένων ἐκ τῆς Τουρκικῆς, Ἀθήνα 1960 (ἀνάτυπο), σ. 52. Βλ. καὶ Εὐάγγ. Μπόγκα, Τουρκικὲς λέξεις σὲ πολυώτερα ἑλληνικὰ κείμενα, Ἀθήνα 1958 (ἀνάτυπο), σ. 38.

3. Χούκεμ: ἴσως (huküm) ὄν δίκαιον. And. Teofilactidis, *Türkiye-Rumca Sözlük (Λεξικὸν Τουρκο-ελληνικόν)*, χ.τ. 1960, σ. 294. Πρβ. καὶ Χόκμ: ἰσχὺς, ἐξουσία, δικαστικὴ ἀπόφαση: I. Χλωροῦ, *Λεξικὸν Τουρκοελληνικόν*, ἐν Κων/λει 1899, τ. 1, σ. 706.

4. Ρέσμι. Ρέσμιμο = φόρος, δασμὸς (π.χ. resm-i çift, resmi arus, resm-i agnami, βλ. Σπ. Ἀσδραχῆ, *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία (1ε'-1ε' αἰ.)*, Θεμέλιο 1978, σ. 38, 40, 44. Βλ. καὶ Ἰδ. Γρηγοράκη, *Συλλογὴ ξενογλώσσων λέξεων τῆς ὀμιλουμένης ἐν Κρήτῃ*, Ἐν Χανίοις 1952, σ. 114. Πιθανότατα ρεσμί = δημόσια (ἀπόφαση).

compte à Cadiz sur le navire Vénitien. Il nobile Perastino Capitaine Vincent Matticola, lequel fut arrêté et conduit à Gênes le 11 fructidor⁵ de l'an 2e de la République (1794) par Lavagnini Capitain en second d'un pinque français armé en course et qui commandoit cet armement en l'absence du Cap. Durand.

Ils produisent un extrait legalisé des Registres de la Chancellerie consulaire de la République Française à Gênes No 316 qui contient l'arrêté du consul français en date du 24 du même mois de fructidor portant pour 3e article que les marchandises faisant parti de la cargaison du dit navire vénitien qui pouvoient appartenir à des sujets neutres dûment autorisés par le Droit des gens et les loix générales du commerce à avoir domicile et commerce à Livourne et à Cadiz leur seroient relachées à la charge de justifier leur qualité et propriété neutre par devant le tribunal du dit consul français à Gênes dans un délais convenable.

Les Reclamations prétendent avoir en consequence de cette disposition formelle fait auprès du consul français à Gênes toutes les démarches prescrites, lui avoir présenté les pièces les plus probantes de leur qualité de sujets ottomans et de leur propriété et n'avoir jamais été entendus.

L'envoyé de la République française à Constantinople sur la première demande qui lui fut faite à son arrivé par Christodulo Vlacuzzi procureur des susdits négociants grecs s'étoit adressé au consul Général en Toscane qui dans sa reponse, dont ci-joint copie, marpueroit le 11 Prairial⁶ avoir écrit lui même au C. Lacheze pour presser la définition de cette affaire.

Cependant de nouvelles instances auprès de l'envoyé ainsi qu'il compte par le mémoire et par les lettres cy annexées en grec et en français des Seigneurs Theodoro et Christodulo Zuki, demontrent qu'il ne leur a en été donné à Gênes que des réponses absolument négatives.

Leur fondé de procuration est Barataire de la République et sous ce rapport il use à notre égard des plus grands menagements mais

5. Fructidor = ὁ δωδέκατος μῆνας τοῦ δημοκρατικοῦ ἡμερολογίου (18 ἢ 19 Αὐγούστου ὡς 18 Σεπτεμβρίου). Ἡ 11η fructidor ἀντιστοιχεῖ στὴν 31η Αὐγούστου.

6. Prairial = ὁ ἕνατος μῆνας τοῦ δημοκρατικοῦ ἡμερολογίου (20 Μαΐου - 18 Ἰουνίου). Ἡ 11 prairial ἀντιστοιχεῖ στὴν 31η Μαΐου.

stimulé sans cesse par ses commettants il a déclaré qu'il ne tarderait pas à se recuser vis à vis d'eux et ces rayas du grand seigneur ne manqueraient pas de recourir au ministère Othoman que appuyera vivement leur reclamation auprès l'envoyé de la République Française.

Dans cet état des choses il paroitroit inutile que le consul de Gènes fut requis de motiver ses refus reitérés et dans ce cas où les 13 caisses de sucre auroient été vendues pour le compte de l'Equipage Capteur et leur produit consommé, le comité de Salut Public jugeroit sans doute convenable de mettre l'envoyé en mesure de donner aux reclamataires et au besoin à la porte elle même une solution digne de la justice et de la générosité qui caracterisent le peuple français.

Ἔγγραφο 6

Ci-joint au Rapport fait au Comité de salut Public le 5 V Vendémiaire [27 septembre] l'an 4 (1796) de la République.

Πρὸς τὸν εὐγενέστατον κύριον Χριστόδουλον Βλαχούτσην

(1795) Μαρτίου 6 Λιβόρνο

Ἰδὸν σᾶς περικλείομεν τὸ μαρτυρικὸν ὁμοῦ καὶ δεκάρικον⁷ διὰ τὰς δέκα τρεῖς κασέλας ζάχαρη ὅπου οἱ φραντζέζοι μᾶς ἐπῆραν. πρῶτα τοὺς ἐστείλαμεν κάθε μαρτυρικὸν ὅπου εἴμεθα σοῦδιτοι ὀθωμανοί, μὲ κανέναν τροπὸν δὲν ἐστάθη νὰ μᾶς δώσῃ τὸ προᾶγμα μας ὃ ἐκεῖ κόνσολος τῆς Φραντζας ὅπου εὐρίσκεται εἰς Γένοβαν, ἐστείλαμεν καὶ τὰ χαρατζοχάρτια μας καὶ δὲν μᾶς τὰ ἐδέχθησαν καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ δικαιώματά μας ὅπου εἴμεθα σοῦδιτοι τοῦ αὐτοῦ βασιλέως μας ὅπου πληρώνομεν ὅλα τὰ δοσίματα εἰς τὴν χώραν μας, καθὼς εἶναι γνωστὸν καὶ εἰς τὴν εὐγένειά σας καὶ ἂν δὲν σερβίρει νὰ σᾶς τὰ σημειώσομεν ἡμεῖς, γράψαμεν καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα διὰ νὰ μᾶς τὰ στείλῃ καὶ ὅτι μαρτυρικὸν καὶ ἂν σᾶς ζητήσουν αὐτοῦ διὰ νὰ λάβωμεν τὸ ἰδικὸν μας ἀπὸ αὐτὴν τὴν Ρεπούμπλικαν τῆς Φραντζας ὅπου τὰ κομμάτια ἀπ' αὐτὰς τὰς δεκατρεῖς κασέλας ζάχαριν κοστίζουσιν πέτζας πλάτα βέκια⁸ 1252 7¹/₂ καὶ καθενὸς ἐδῶ ἔχομεν τὴν καθολικὴν φακτού-

7. Δεκάρικο. Πρόκειται γιὰ τὴν polizza de carico δηλ. τὴ φορτωτικὴ. Ὁ ἴδιος ὅρος σημαίνει καὶ ἀσφαλιστικὸ συμβόλαιον. Βλ. Ἄνδρ. Γιαννακοπούλου, «Ναυτικὰ ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν (1810) ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Γαλλίας», *Πελοποννησιακὰ* 11 (1975) 72-73.

8. Πέντζας πλάτα βέκια: Ἡ πέντζα, «τὸ κομμάτι» (ἰταλ. pezza), εἶναι λιβορ-

ραν και ἂν κάμη χρειαίαν τοῦ βεβαιώνομεν και ἀπό πραγματευτές και ἐδῶ διὰ τὰ εἶναι ἡ φήμιμα του γνωρισμένη ὅπου κάθε πέτζας: 130 πλάτα και 100 τοῦ ἐδῶ τόπου διὰ τοῦτο και παρακαλοῦμεν θερμοῶς τὴν εὐγένειά σας διὰ μέσον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης τὰ λάβωμεν τὸ δίκαιόν μας μαζί με τὴ ζημία και ἐξοδα ὅπου ὑπὲρ σήμερον ἔχομεν και τὰ μᾶς συμπαθήσετε διὰ τὸ βάρος ὅπου σᾶς δίνουμε ἐπειδὴ ἔμεῖς καθὼς σᾶς εἶναι γνωστὸν εἴμεθα ἀπὸ τὴν χώραν μας και εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἱταλίας διὰ τὰ ἐβγάλωμεν τὰ ἐξοδά μας και δοσίματα, ἐπειδὴ ὁ τόπος μας δὲν ἔχει καμίας ἰντροάδαν και οὕτως πολιτενοῦμεθα και ὅλοι ἀπὸ τὴν χώραν μας και εἰς τὴν Ἰσπανία ἡγοράσθη τὸ αὐτὸ πράγμα και ἀπὸ τὸ ἄνωθεν δεκάριον βεβαιώνεται.

Ἐτέρα γραφὴ πρὸς τὸν ἴδιον Χ. Βλαχούτσιν εἰς τὰς 20 Μαρτίου 1795.

Ὁ ἐδῶ Γραν Δούκας ὅπου ἔκαμεν τὴν Νεοτραλιτὰν μετὰ τὴν αὐτὴν Ρεπούμπλικαν τῆς Φραντζας και καθὼς ἐμιλήσαμεν και τοῦ ἐδῶ κοσόλου τῆς και μᾶς ἐσυμβούλευσε τὰ πηγαίνομεν μόνοι μας εἰς Γένοβαν και εἰς τὸν ἐκεῖ ἀμπασαδῶρον τῆς αὐτῆς Ρεπούμπλικας και ἂν δὲν μᾶς δώση τὸ δίκαιόν μας τὰ προσαράξωμεν αὐτοῦ. Οὕτως μᾶς ἐσυμβούλευσε και ἂν ἔχομεν καιρὸν θέλομεν ἀπεράσει και εἰς Γένοβαν και τότε θέλομεν σᾶς γράφει και τὸ ἀκόλουθον ὅπως πασχίσετε αὐτοῦ τὰ λάβωμεν τὸ δίκαιον και τὰ μᾶς συμπαθήσετε διὰ τὰ βάρη ὅπου σᾶς δίδομεν.

Ἐτέρα πρὸς τὸν αὐτὸν Χ. Βλαχούτσιν. Ἐν ταῖς Ἀπριλίου 17 1795.

Πασχίσατε σᾶς παρακαλοῦμεν διὰ τὸ ἰντερέσον μας διὰ τὰ λάβωμεν τὸ

νέζικο και ἰσπανικὸ νόμισμα μετὰ τις παρακάτω ἀντιστοιχίες: Τὸ λιβορνέζικο «κομάτι» (πιάτζα) τῶν 8 ρεαλιῶν ποὺ λεγόταν και τάλαρο, ἡ νόμισμα τῶν ρόδων ἢ λοβορνίνα ἀντιστοιχοῦσε μετὰ 5 και 3/4 λίρες «καλές» (moneta buona) ἢ 6 λίρες «μακρές» (moneta lunga) τῆς Τοσκάνης. Λεπτομέρειες βλ. Τριανταφύλλου, *Οἱ Κωστώκηδες...*, σ. 37. Τὸ ἰσπανικὸ peso di plata εἶναι ἀργυροῦν νόμισμα. Πρόκειται γιὰ τὸ ἰσπανικὸ πιάστρο (piastre = ἰσπανικὴ λέξις ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ γαλλικὸ pièce και στὸ ἰταλικὸ pezza). Ἐτσι τὸ ἰσπανικὸ πιάστρο ὀνομάζεται και peso di plata antiqua (plata = ἀργυρος, ἔλασμα). Τὸ peso ποὺ κόπηκε τὸ 1722 δὲν ἄξιζε ὅσο τὸ κατοπινόν. Γι' αὐτὸ τὰ μετὰ τὸ 1772 νομίσματα ὀνομάζονται piastre forte ἢ peso duro. Τὸ peso di plata vecchia (παλιὸν ἀργύρου-ἐλάσματος) ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ 1/4 τῆς ἰσπανικῆς πιστόλα. Βλ. Πάνου Πλέσκα, *Συγκριτικοὶ πίνακες νομισμάτων, μέτρων και σταθμῶν*, Κέρκυρα (τυπογραφεῖο ὁ «Κάδμος» Νεοφύτου Καραγιάννη) 1866, σ. 86. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι τὸ πιάστρο τῆς Σεβίλλης ὑπερέβαινε περίπου κατὰ 60% σὲ ἀξία τὸ τουρκικὸν νόμισμα (1736: κατὰ 1 γρόσι και 29 παράδες), Βασ. Κρεμμυδᾶ, *Τὸ ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου στὸ 18ο αἶώνα*, Ἀθήνα 1972, σ. 119.

ἐδικόν μας ἀπὸ τὴν ρεπούμπλικαν τῆς Φρόντζας καὶ καθὼς ὁμιλήσαμεν καὶ τοῦ ἐδῶ κονσόλου τῆς καὶ μᾶς ἐσυμβούλευσεν ὅπου αὐτοῦ νὰ κινηθοῦμεν ὅπου ἔχει ὁ ἐδῶ Γρὰν δούκας μας τὴ Νεοτραλιτὰ μὲ τὴν αὐτὴν Ρεπούμπλικαν καὶ προσμένομεν τὸ ἀκόλουθον ἂν ἐμπορέσετε αὐτοῦ ἐδῶ νὰ κινηθοῦμεν ὅπως ἐμπορέσωμεν διὰ νὰ ρεκουπεράσωμεν τὸ ἐδικόν μας διὰ μέσου τῶν αὐτῶν ἐξουσιαστῶν μας, παρακαλοῦμεν νὰ πασχίσετε διὰ νὰ ρεκουπεράσωμεν αὐτοῦ καὶ λαμβάνοντας τὰ ὅτι ἔξοδα ἀκολουθήσουν εἶναι καλὰ δομένα εἴμεθα βέβαιοι ὅπου θέλετε κάμει κάθε δύναμιν διὰ νὰ μὴν ζημιωθῶμεν καὶ αὐτὸ νὰ μᾶς λείφει.

Ἐτέρα γραφὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Χ. Βλαχούτσην ἀπὸ Ἰουλίου 6 1795.

Διὰ τὴν γνωστὴν ὑπόθεσιν ζάχαρης ὅπου μᾶς ἐπῆραν οἱ κουρσάροι φραντζέζοι καὶ τὴν ἐπῆγαν εἰς Γένοβαν ὅπου ἐπήγαμεν τὴν γραφὴν τοῦ Ἰνβιάτου μᾶς ἀπεκρίθη ὅτι νὰ ὁμιλήσῃ τοῦ κονσόλου ἐπειδὴ δὲν συμπεδέξει (;) ἀπ' αὐτὸν ὁ Κόνσολος ἐπῆρεν τὸ μισὸν καὶ μᾶς ἀπεκρίθη νὰ ἀπεράσωμεν εἰς τὸ Παρίσι ἂν δὲν μᾶς ἀρέσει ἢ ἀπόφασίς του ὅπου ἐκεῖ δὲν φθάνει τόση ποσότης του διὰ ἔξοδα καὶ ἰδοὺ σᾶς περικλείομεν γραφὴν ἀπὸ τὸν ἐδῶ κόνσολον Φρόντζας πρὸς τὸν αὐτοῦ Ἰνβιάτου καὶ στὴν σενδέντζαν ὅπου ἔκαμαν τὸ πρᾶγμα μας πρέντα ὅπου λέγουν τὸ πρᾶγμα νεοτράλε καὶ εἶναι λίμπρον. Ἐπειτα δὲν τὸ εἶδαν καὶ εἶναι γνωστὸν ὅπου ἐμεῖς εἴμαστε Νεοτράλοι καὶ ἔχομεν τὰ σπίτια μας εἰς Ἰωάννινα καὶ πληρώνομεν ὅλα τὰ δοσίματα τοῦ αὐτοῦ βασιλέως μας καὶ διαβάσετε τὸ καπίτολον ἐκεῖ ὅπου εἶναι σημαδεμένον ὅπου λέγουν λίμπρο τὸ πρᾶγμα μας νεοτράλε. Ὅμως τὸ ἐμοίρασαν μεταξύ τους καὶ παρακαλοῦμεν θερμῶς νὰ κάμῃ ἔλεος καὶ δικαιοσύνην εἰς ἡμᾶς ὁ αὐτοῦ ἐξοχότατος Ἰνβιάτος νὰ μὴν χάσωμεν τὸ ἐδι-

Οἱ ὑπογραφές τῶν ἐμπόρων Κων/νου Καρύδη καὶ Εὐστράτιου Ἄμοιρου. Μαρτυροῦν γιὰ τὸ «ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον» τῆς μεταγλώττισης τῶν ἐλληνικῶν ἐγγράφων (ἔγγραφο 6) στὰ γαλλικά. Ἐμπροσθεν τῶν ὑπογραφῶν σημεῖα τῆς μασονικῆς ιδιότητάς τους. (Πρβλ. τὸ ἴδιο φαινόμενο Ἑλ. Γιαννακοπούλου, *Γαλλοελληνικὴ ἐκμετάλλευση δασῶν*, ὕ.π., σ. 350.)

κόν μας ὅπου κοστίζει ἡ ἀνωθεν ζάχαρή μας πέντζαις 1252: 7¹/₂ πλάτ(ι)α βέκια καὶ ἡ φατούρα ὑπογραμμένη ἀπὸ τὸν Δημήτριον Μπιτώνη ἀπὸ 1794 καὶ τὰ ἔξοδα ὅπου ἐκάμαμεν ἐδῶ εἶναι περίπου ἀπὸ πέντζαις 80 καὶ ἂν χρησιμεύσει καὶ αὐτοῦ νὰ σᾶς τὰ στέλλομεν βεβαιωμένα καὶ μὲ τὴν

S. R. M.

SIGNORE

Ichele Pannę della Città di Paragmitia nell' Asania superiore, posto a vostri Reali piedi, umilmente espone: Che, nella sopravvenienza delli Turchi doppo la morte del Principę Scanderbeg, cade la sua famiglia in quelle vicende, che generalmente apportò alla foggiosa Nazione il conquistore; e specialmente alle famiglie le più distinte, quali formati avevano il principal nervo dell' Guerra del Principę

ASN, Affari Esteri, 2675, φάκ. 35.

Τμήμα τῆς πρώτης σελίδας τοῦ ἐγγράφου 1.

φατούραν σᾶς τὰ στέλλομεν μὲ δεύτερον. Ὁ Ἰνβιάτος ἀπὸ Γένοβαν δὲν μᾶς ἔδωσεν καμία γραφὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ Ἰνβιάτον τῆς Ρεπούμπλικας Φραντζας ἐπαρουσιάσαμεν ὅτι μαρτυρικὰ μᾶς ἐξητοῦσαν χαράτσια καὶ ἄλλα καὶ σᾶς ἐστείλαμεν αὐτοῦ καὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ μᾶς δώσουν τὸ δίκαιόν μας.

Εἰς τοὺς ὀρισμούς σας πρόθυμοι

Ἰωάννης Θ. Ζούκης καὶ Χριστόδουλος Θ. Ζούκης

Traduction du grec vulgaire de 4 quatre lettres dattées 6 et 20 mars et 17 et 6 juillet s(tyle) n(uovo) que les sieurs Jean Theodoro Zuki et Christodulo Zukki negociants grecs sujets du Grand Seigneur etablis à la place de Livorne ont (envoyées) à Christodulo Vlacuzzi Barataire de la Republique Française pour leur affaire de la prise de 13 caisses sucre que les français ont fait de leur attinence et compte comme suit. (Ἀκολουθεῖ ἡ μετάφραση.)